

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)

Освітній рівень

**«ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ»**

Назва теми

Галузь знань 23 Соціальна робота

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 231 Соціальна робота

Шифр і назва спеціальності

Освітня програма Соціальна робота. Соціальна педагогіка

Назва освітньої програми

Спеціалізація Соціальна педагогіка

Назва спеціалізації

Номер індивідуального навчального плану студента

Виконала: студентка II курсу, група СРм-21-1

Підпис

Світлана МЕЛЬНИК

Ім'я, прізвище

Керівник: доктор педагогічних наук, професор _____

науковий ступінь, вчене звання

Підпис

Юрій БРИНДІКОВ

Ім'я, прізвище

Нормоконтролер

До захисту допускаю:

Зав. кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки

доктор педагогічних наук, професор _____

Підпис

Юрій БРИНДІКОВ

Ім'я, прізвище

_____ 2022 р.

Хмельницький, 2022

ЗМІСТ

СКОРОЧЕННЯ ТА УМОВНІ ПОЗНАЧКИ	6
ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ЯВИЩА	11
1.1. Історія поняття внутрішньо переміщена особа та його значення у міжнародній практиці	11
1.2. Нормативно-правова база захисту внутрішньо переміщених осіб	15
1.3. Явище внутрішньої міграції в Україні	27
Висновки до розділу	32
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЄВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО МІСЬКОГО ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ЩОДО ВПО	34
2.1. Вивчення проблем ВПО в умовах воєнного стану	34
2.2. Експериментальне дослідження дієвості соціально-психологічних послуг, які надаються внутрішньо переміщеним особам, що постраждали внаслідок бойових дій	43
2.3. Науково-практичні рекомендації фахівцям соціальних служб у роботі з внутрішньо переміщеними особами	58
Висновки до розділу	60
ВИСНОВКИ	61
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	64
ДОДАТКИ	71
ДОДАТОК А «ОПИТУВАЛЬНИК БОЙОВОГО СТРЕСУ БЛІНОВА О. А.»	71

ДОДАТОК Б «ОЦІНКА РІВНЯ СИТУАТИВНОЇ (РЕАКТИВНОЇ) ТРИВОЖНОСТІ (ТЕСТ СПІЛБЕРГЕРА-ХАНІНА)»	73
ДОДАТОК В «ШКАЛА ТРИВОГИ А. БЕКА»	76
ДОДАТОК Г «ОПИТУВАЛЬНИК БАТЬКІВ АГРЕСИВНИХ ДІТЕЙ»	80
ДОДАТОК Д «ТЕСТ АГРЕСИВНОСТІ А. АССИНГЕРА»	82
ДОДАТОК Е «ФОРМА ОПИТУВАННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЩОДО НАЯВНИХ ПРОБЛЕМ»	87

СКОРОЧЕННЯ ТА УМОВНІ ПОЗНАЧКИ

ВПО – Внутрішньо переміщені особи

МКЧХ – Міжнародний комітет Червоного Хреста

МОМ – Міжнародна організація з міграції

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПРООН – Програма розвитку ООН

ПТСР – Посттравматичний стресовий розлад

УВКБ ООН – Управління Верховного комісара ООН у справах біженців

ЮНІСЕФ – Дитячий фонд ООН

CSIS – Центр стратегічних і міжнародних досліджень

CSWE – Рада з освіти в галузі соціальної роботи

ВСТУП

Наприкінці 2014 року було оцінено 38,2 мільйона ВПО в усьому світі, що є найвищим рівнем з 1989 року, першого року, за який доступна глобальна статистика щодо ВПО. Станом на 3 травня 2022 року країнами з найбільшою чисельністю ВПО були Україна (8 млн.) [48], Сирія (7,6 млн.), Ефіопія (5,5 млн.), Демократична Республіка Конго (5,2 млн.), Колумбія (4,9 млн.), Ємен (4,3 млн.), Афганістан (3,8 млн.), Ірак (3,6 млн.), Судан (2,2 млн.), Південний Судан (1,9 млн.), Пакистан (1,4 млн.), Нігерія (1,2 млн.) і Сомалі (1,1 млн.)

Занепокоєння Управління Верховного комісара ООН у справах біженців щодо внутрішньо переміщених осіб впливає з визнання того, що проблеми внутрішнього переміщення та біженців є проявами явища примусового переміщення. Оскільки Міжнародний комітет Червоного Хреста розглядає внутрішньо переміщених осіб як цивільних осіб, які стикаються з нелюдськими наслідками збройного конфлікту, УВКБ ООН розглядає ті ж проблеми з точки зору вирішення негативних наслідків переміщення для людини. Стало звичним явищем спостерігати, що не тільки потоки біженців і внутрішнє переміщення часто мають однакові причини, але вони також спричиняють порівняльні труднощі для відповідних груп та окремих осіб.

Гуманітарна допомога та захист внутрішньо переміщених осіб, як і міжнародний захист біженців, вимагають активної співпраці держав, яких це безпосередньо стосується. Подібним чином, міжнародна присутність і гуманітарний доступ до переміщеного населення є вкрай необхідними. Однак, на відміну від захисту біженців, не існує конвенційних чи законодавчих рамок, які б закликали відповідні держави співпрацювати з міжнародною присутністю та діями або погоджуватися на міжнародну присутність, за винятком МКЧХ у випадку збройного конфлікту.

З початком повномасштабного вторгнення рф на територію України у 2022 році, кількість внутрішньо переміщених осіб, що були евакуйовані або постраждали від обстрілів та втратили власні домівки, з кожним днем почала

зростати, що значно вплинуло, зокрема, і на ринок праці та соціальне забезпечення і викликало потребу покращення організації, регулювання та надання соціальних послуг тим особам, які цього потребують.

Особливості соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами висвітлені в наукових працях Балакіревої О. М., Бриндікова Ю. Л., Григоренко І. О., Міхеєвої О. Ю., Савельєвої Н. М., Семигіної Т. В., Гусак Н. Є., Трухан С. О., Трубавіної І. Н. та ін.

Об'єкт дослідження – соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами.

Предмет дослідження – технології соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в системі соціальних служб.

Мета дослідження – аналіз форм та методів соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Відповідно до предмета та мети визначено такі **завдання дослідження**:

- 1) На основі опрацьованої наукової літератури визначити поняття внутрішньо переміщеної особи.
- 2) Вивчити сутність та особливості вітчизняної та міжнародної нормативно-правової бази щодо внутрішньо переміщених осіб.
- 3) Здійснити аналіз діяльності закладів соціального спрямування з захисту прав внутрішньо переміщених осіб.
- 4) Експериментально перевірити дієвість форм та методів соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.
- 5) Розробити науково-практичні рекомендації щодо оптимізації соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, вивчення наукової соціально-психологічної та навчально-методичної літератури з теми дослідження, аналіз нормативно-правової бази соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб); емпіричні (метод спостереження, який використовувався для первинного збору даних про першочергові проблеми

цієї категорії осіб та для оцінки дієвості наданих послуг; метод опитування, методи тестування та анкетування).

Практичне значення дослідження полягає в розробці й апробації комплексного підходу у соціальній роботі задля подолання проблем внутрішньо переміщених осіб та відновлення їх соціального становища у суспільстві; реалізації основних форм та методів соціальної роботи з ВПО.

Експериментальна база дослідження: Дослідно-експериментальна робота проводилася впродовж 2022 року на базі Хмельницького міського Центру соціальних служб. Усього дослідженням було охоплено 47 внутрішньо переміщених осіб.

Апробація: Результати магістерського дослідження опубліковані в наукових статтях: Мельник С., Бриндіков Ю. Формування відповідального батьківства у сучасної молоді. Відповідальне батьківство XXI століття: зб. наук. праць за матер. II науково-методичного онлайн-семінару з міжнародною участю. 15 вересня 2022 р. Хмельницький : ХНУ, 2022. С. 107–110.

Мельник С., Бриндіков Ю. Форми та методи соціально-педагогічної діяльності в закладах дошкільної та середньої освіти. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції. 27-28 жовтня 2022 р. Хмельницький : ХНУ, 2022. С. 69–72.

Структура роботи містить 2 розділи, 6 підрозділів, 61 джерело, 6 додатків та 24 сторінки, на яких вони розміщені.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ЯВИЩА

1.1. Історія поняття внутрішньо переміщена особа та його значення у міжнародній практиці

Внутрішньо переміщені особи (ВПО), відповідно до Керівних принципів ООН щодо внутрішнього переміщення [9], це «особи або групи осіб, які були зобов'язані або змушені втекти або покинути свої домівки чи місця постійного проживання, зокрема в результаті або для того, щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуацій загального насильства, порушень прав людини або природних чи антропогенних катастроф, і які не перетнули міжнародно визнаний державний кордон». Однак це описове визначення, яке не надає особливого правового статусу, оскільки ВПО, перебуваючи всередині своєї країни, залишаються за всіма правами та гарантіями як громадяни та інші особи, які постійно проживають у своїй країні. Таким чином, національні органи влади несуть головну відповідальність за запобігання примусовому переміщенню та захист ВПО.

У 1993 році Організація Об'єднаних Націй (ООН) визнала, що внутрішньо переміщені особи, люди, які покинули свої домівки через конфлікт, але не перетнули міжнародний кордон, є міжнародною проблемою. Френсіс Денг був призначений першим представником Генерального секретаря ООН з питань внутрішньо переміщених осіб і відіграв ключову роль у створенні Керівних принципів «м'якого права» щодо внутрішнього переміщення, які зараз широко визнані та включені до регіонального жорсткого права Африканської Кампальської конвенції [31].

Друга світова війна призвела до переміщення від 40 до 65 мільйонів людей у Європі, у тому числі 17 мільйонів у межах власних національних кордонів. Ще мільйони були переміщені за межі Європи, у тому числі щонайменше 95 мільйонів людей лише в Китаї. Крім того, до 1949 року

проблема внутрішніх біженців зі сторони Індії та громадянської війни в Греції піднімалася в ООН. Практика як союзних урядів, так і міжнародних організацій, які вони створили, розрізняла дві категорії : біженці, з одного боку, та переміщені особи, з іншого. Жодна з двох організацій, які несли відповідальність за ці групи між 1943 і 1947 роками — Міжурядовий комітет у справах біженців (IGCR) або союзна Адміністрація ООН з питань допомоги та реабілітації (UNRRA) не надали чітких визначень цих термінів, і використання обох часто викликало суперечки і розбіжності як у риторичі політичних діячів, так і організацій. Тому проблема розмежування таких понять вплинула на те, що явище внутрішнього переміщення не було включене в Конвенцію про біженців 1951 року. [59]

Таблиця 1.1 – Спільне та відмінне у поняттях біженців та внутрішньо переміщених осіб

Спільне	Відмінне
І ВПО, і біженці належать до більшої кількості вимушених мігрантів	ВПО не перетинають кордон своєї держави.
Обидві групи були зобов'язані залишити свої місця проживання через конфлікти, насильницькі ситуації, природні або антропогенні катастрофи.	ВПО залишаються під відповідальністю своїх урядів, навіть якщо влада і є причиною переміщення.
	ВПО не належать до системи міжнародного гуманітарного захисту.
	Міжнародна спільнота може допомогти ВПО або отримати доступ до будь-яких даних про них лише за умови дозволу національного уряду.

Наукова література вказує на два можливі пояснення. Перший полягає в тому, що в той час ВПО розглядалися як проблема іншого характеру, ніж біженці. Керівні принципи ООН щодо внутрішнього переміщення не є юридично обов'язковими, їх повноваження визнані в усьому світі, зокрема, оскільки вони базуються на міжнародному гуманітарному праві та правах людини. Зокрема, Африканський союз кодифікував Керівні принципи ООН щодо внутрішнього переміщення з Конвенцією 2009 року Про захист та допомогу внутрішньо переміщеним особам в Африці (так звана «Кампальська конвенція», якій передував Протокол Великих озер 2006 року Про захист та допомогу внутрішньо переміщеним особам) [55].

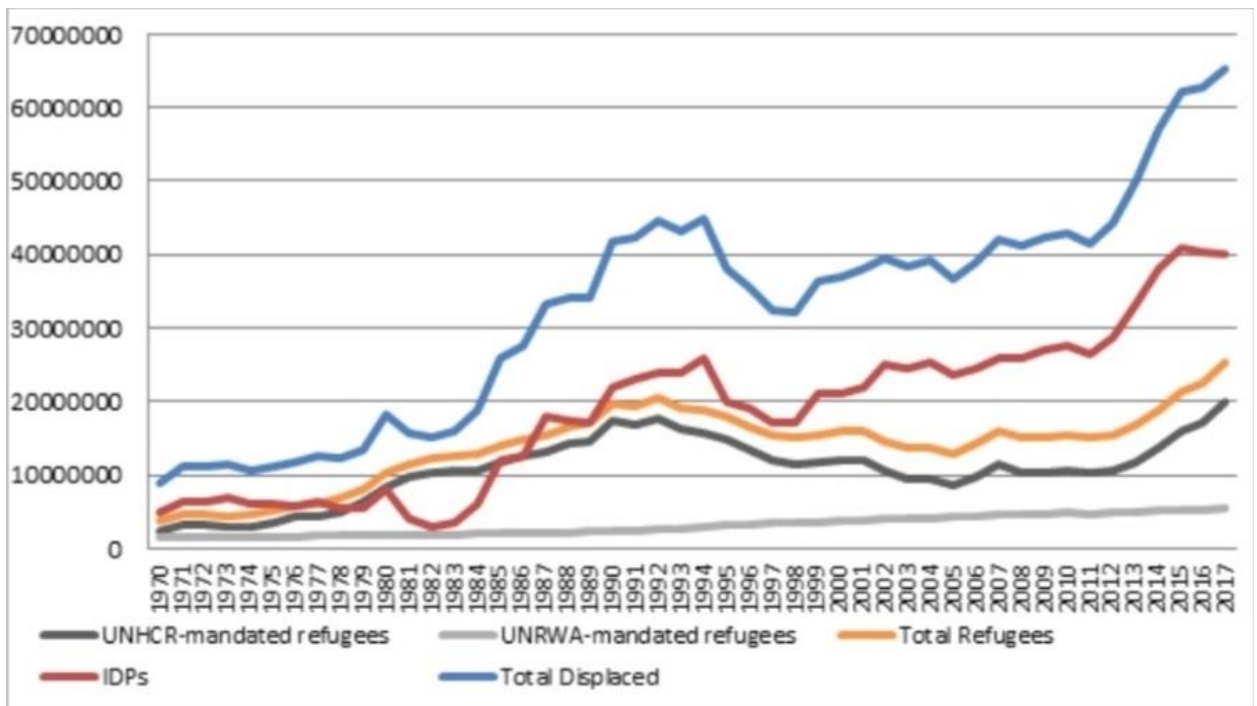

Рисунок 1.1 – Глобальна кількість мігрантів, 1970-2017 рр. за даними UNHCR.

Внутрішнє переміщення було включено до міжнародного порядку денного та визнано важливою проблемою глобального занепокоєння на початку 1990-х років. До того часу внутрішнє переміщення було темою, яка не

мала ні чітких визначень, ні нормативної бази, якою б керувалися держави та міжнародні гуманітарні організації.

Резолюцією 428 (V) Генеральної Асамблеї від 14 грудня 1950 року Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців (УВКБ ООН) було доручено координувати та керувати міжнародними діями щодо захисту біженців у всьому світі та вирішення проблем біженців, керуючись Конвенцією ООН про статус біженців 1951 року та Протоколом до неї 1967 року. УВКБ ООН традиційно стверджує, що воно не має виключного мандату щодо ВПО попри те, що принаймні з 1972 року вона мала програми допомоги та реабілітації для тих, хто переміщений у межах країни [20]. До середини 2000-х років це обумовлювало залучення до випадків, коли є конкретний запит Генерального секретаря ООН і за згодою відповідної держави вона була готова відповісти, надавши допомогу ВПО в тому чи іншому випадку. У 2005 році вона допомогла приблизно 5,6 мільйонам ВПО (з понад 25 мільйонів), але лише приблизно 1,1 мільйону в Африці. У 2005 році УВКБ ООН підписало угоду з іншими гуманітарними організаціями. Згідно з цією угодою, УВКБ ООН візьме на себе головну відповідальність за захист, надзвичайний притулок і управління таборами для внутрішньо переміщених осіб. У 2019 році УВКБ ООН випустило оновлену політику щодо внутрішньо переміщених осіб, яка підтверджує його зобов'язання рішуче та передбачливо діяти в ситуаціях внутрішнього переміщення.

Ключовою віхою в інституційній історії внутрішнього переміщення стало створення Керівних принципів внутрішнього переміщення. Відтоді низка подальших важливих подій дозволила цьому питанню певним чином привернути увагу до дискусій щодо регіональної та міжнародної політики. Угода щодо Кампальської конвенції та низка протоколів і основоположних доповідей сприяли розумінню масштабу та природи внутрішнього переміщення по всьому світу.

Сьогодні у світі налічується понад 40 мільйонів внутрішньо переміщених осіб, спричинених конфліктами, що майже вдвічі перевищує кількість біженців. Проте ВПО захищені лише «м'якими» Керівними принципами внутрішнього переміщення на глобальному рівні. Замість спеціальної міжнародної організації ВПО отримують захист і допомогу лише через кластерний підхід ООН. Ф. Орчард стверджує, що хоча існує міжнародний режим захисту ВПО, багато його аспектів є неофіційними, а проблеми ВПО пов'язані з комплексом гуманітарних режимів, який розділяє накази ключових організацій і навіть питання самого статусу ВПО [49]. Попри те, що Керівні принципи знаменують важливий крок вперед, імплементація законів і політики, заснованої на них, на внутрішньому рівні залишається другорядною проблемою.

1.2. Нормативно-правова база захисту внутрішньо переміщених осіб

На відміну від біженців, не існує міжнародної універсальної угоди, яка б стосувалася саме ВПО. Було створено лише регіональний договір для африканських країн (або Кампальську конвенцію). Деякі інші країни виступають за переосмислення визначень і захисту біженців для ВПО, але поки що жодних серйозних дій не було досягнуто. Визнаючи прогалину, Генеральний секретар ООН Бутрос-Галі призначив Френсіса Денга у 1992 році своїм представником у справах внутрішньо переміщених осіб. Окрім виступів у якості адвоката ВПО, Денг у 1994 році на прохання Генеральної Асамблеї ООН вирішив вивчити та об'єднати чинні міжнародні закони, які стосуються захисту ВПО. Результатом цієї роботи став документ «Керівні принципи внутрішнього переміщення» [9].

У Керівних принципах визначено обов'язки держав до переміщення – тобто запобігання переміщенню – під час і після переміщення. Вони були схвалені Генеральною Асамблеєю ООН, Африканською комісією з прав людини і народів (ACHPR) і підписантами Пакту 2006 року про безпеку,

стабільність і розвиток в районі Великих озер, до яких входять Судан, ДРК і Уганда. Однак Керівні принципи не є обов'язковими. Бахаме Том Ньяндуга, спеціальний доповідач з питань біженців, ВПО та шукачів притулку в Африці для АСНПР, заявив, що відсутність обов'язкового міжнародно-правового режиму внутрішнього переміщення є серйозною прогалиною в міжнародному праві.

У так званих «постконфліктних» ситуаціях міжнародна спільнота традиційно наголошує на прагненні повернутися до довоєнного статус-кво. Однак думки поступово змінюються, оскільки насильницький конфлікт руйнує політичні, економічні та соціальні структури, і в результаті виникають нові структури, часто незворотні. Крім того, повернення до довоєнного статус-кво насправді може бути небажаним, якщо довоєнні структури взагалі призвели до конфлікту або завадили його швидкому вирішенню. Право ВПО та біженців на повернення може являти собою один із найскладніших аспектів цього питання.

Як правило, міжнародне співтовариство та гуманітарні організації здійснюють тиск, щоб забезпечити можливість переміщеним особам повернутися до місць свого походження та до того самого майна. Принципи ООН щодо реституції житла та майна для біженців і внутрішньо переміщених осіб, також відомі як Принципи Пінейру, містять вказівки щодо управління технічними та правовими аспектами реституції житла, землі та майна (НЛР). Права на реституцію мають ключове значення для ВПО та біженців у всьому світі та важливі для того, щоб спробувати запобігти вигоді агресорів із конфлікту. Однак без чіткого розуміння кожного місцевого контексту права на повну реституцію можуть бути недійсними та не захищати людей, яких вони покликані захищати з таких причин, біженців і ВПО:

- ніколи не мали власності (наприклад, в Афганістані);
- не можуть отримати доступ до власності, яку вони мають (Колумбія, Гватемала, Південна Африка та Судан);

- право власності неясне, оскільки сім'ї розширилися або розділилися, і поділ землі стає проблемою;
- смерть власника може залишити утриманців без чітких претензій на землю;
- люди, які осіли на землі, знають, що вона не їхня, але їм нікуди подітися (як у Колумбії, Руанді та Тиморі-Лешті);
- мають конкуруючі претензії з іншими, включаючи державу та її іноземних або місцевих ділових партнерів (як у Ачеху, Анголі, Колумбії, Ліберії та Судані).

Розв'язання проблеми внутрішнього переміщення – основа національної відповідальності. Цей документ був розроблений у 2005 році Брукінгсько-Бернським проектом з внутрішнього переміщення як керівництво для розробки ефективної національної відповіді та розробки кроків, необхідних для вирішення проблем внутрішнього переміщення. У ньому встановлюються орієнтири для дій уряду, уточнюється, що реакція національних органів влади має бути спрямована на всі причини внутрішнього переміщення та всі групи ВПО без дискримінації між ними, а також задовольняти всі потреби на всіх етапах переміщення та в усіх постраждалих районах. Слід залучити всі відповідні ланки та рівні влади – центральні та місцеві. Урядам також слід докласти зусиль для забезпечення надання допомоги та захисту ВПО в районах, які знаходяться під контролем недержавних збройних груп, а також для співпраці з міжнародними діячами, якщо національний потенціал є недостатнім.

Протокол про захист та допомогу внутрішньо переміщеним особам, прийнятий Міжнародною конференцією з регіону Великих озер (ICGLR) у 2006 році як один із десяти протоколів Пакту про безпеку, стабільність і розвиток, був першим юридично обов'язковим документом, який містить Керівні принципи внутрішнього переміщення в міжнародне право. Пакт і протоколи набули чинності у 2008 році як зобов'язання 11 держав-членів ICGLR. Інші протоколи також розширюють рівень захисту прав людини, доступний для ВПО в регіоні. Протокол про майнові права осіб, які

повертаються, конкретно стосується захисту ВПО, тоді як Протокол про попередження злочинів геноциду, воєнних злочинів і злочинів проти людяності та покарання за них і Протокол про попередження та боротьбу з насильством щодо жінок і дітей мають потенціал, щоб допомогти усунути деякі з основних причин втечі, зміцнити безпеку людей і створити умови для повернення.

Протокол щодо внутрішньо переміщених осіб зобов'язує країни-члени ICGLR прийняти національне законодавство, розроблене в консультаціях із самими ВПО, щоб включити Керівні принципи та створити правову основу для їх реалізації. Він розглядає деякі конкретні проблеми внутрішнього переміщення в регіоні Великих озер, такі як заходи захисту для скотарів, приймаючих громад і сімей змішаної етнічної приналежності, а також передбачає регіональний механізм моніторингу захисту ВПО. Проте в одному аспекті формулювання протоколу може підірвати існуючі зобов'язання держав у регіоні згідно з Африканською хартією прав людини і народів і Міжнародним пактом про громадянські та політичні права. У 2008 році IDMC та Міжнародна ініціатива прав біженців опублікували посібник для громадянського суспільства щодо використання Пакту Великих озер для просування прав ВПО.

Рамкова програма IASC щодо довгострокових рішень для внутрішньо переміщених осіб була опублікована у 2010 році на основі відгуків про проект версії, запропонованої у 2007 році. Вона визначає три можливі варіанти врегулювання, за допомогою яких можна досягти довгострокових рішень внутрішнього переміщення: стійке повернення ВПО до їх дому або місця постійного проживання, інтеграція в місцях, куди вони були переміщені, або поселення в іншій частині країни, і наголошує, що вони мають бути добровільними та інформованими та мають відбуватися безпечно та з гідністю. Він встановлює вісім критеріїв для визначення ступеня досягнення тривалого рішення, а також принципи, якими слід керувати процесом і як його слід організувати. IDMC був членом групи, яка брала участь у розробці

Рамкової програми 2010 року, і відтоді постійно використовував її, щоб визначити, що таке довгострокове рішення та як його можна досягти.

Кампальська конвенція, набувши чинності 6 грудня 2012 року, увійшла в історію як перший у світі регіональний інструмент, який юридично зобов'язує уряди забезпечувати захист прав і добробуту тих, хто був змушений тікати всередині своїх країн через конфлікт, насильство, природні явища, катастрофи та порушення прав людини:

– конвенція підтверджує, що національні органи влади несуть головну відповідальність за надання допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО) і створення умов, необхідних для досягнення довгострокових рішень проблеми переміщення;

– всебічно розглядає різні причини внутрішнього переміщення: збройний конфлікт, загальне насильство, спричинені людиною чи природними катастрофами та проекти розвитку, такі як дамби чи придбання землі для великомасштабного сільського господарства;

– визнає вирішальну роль, яку організації громадянського суспільства та приймаючі громади відіграють у наданні допомоги ВПО, і зобов'язує уряди оцінювати потреби та вразливість ВПО та приймаючих громад з метою подолання наслідків внутрішнього переміщення;

– сприяє прийняттю національного законодавства щодо захисту та допомоги ВПО, а також політики, спрямованої на вирішення проблем переміщення. Станом на травень 2017 року 40 із 54 держав-членів Африканського Союзу підписали конвенцію, а 25 ратифікували.

У минулому та значною мірою й сьогодні участь УВКБ ООН у роботі з внутрішньо переміщеними особами зазвичай відбувалася в контексті добровільної репатріації (поверненні на Батьківщину) біженців, коли повернення та програми реабілітації включали як біженців, які повернулися, так і переміщених осіб за обставин, коли було ані розумним, ані можливим трактувати дві категорії по-різному. Програми УВКБ ООН у південному

Судані ще в 1972 році, в Ефіопії в 1991 році та в Таджикистані сьогодні є прикладами цього «міжкатегорійного» підходу.

Проте пошук розв'язання проблем біженців, який, поряд із міжнародним захистом, є основою повноважень УВКБ ООН, має розпочинатися вгору за течією від етапу, на якому спалахнула катастрофа, і розпочато добровільне повернення. Запобігання внутрішньому переміщенню шляхом усунення факторів, які змушують людей залишати свої домівки, також усуне безпосередню причину потоків біженців. Профілактична спрямованість послання УВКБ ООН сигналізує про явні переваги у прийнятті глобального підходу до ситуацій вимушеного переміщення, фактичного чи потенційного.

Таким чином, УВКБ ООН все частіше розглядає діяльність від імені внутрішньо переміщених осіб як невіддільну складову загальної стратегії запобігання та вирішення проблем. У Шрі-Ланці, Грузії, країнах колишньої Югославії, Рогу та Центральної Африки, Мозамбіку та Сальвадорі, якщо навести деякі нещодавні та поточні приклади, зв'язок між внутрішнім і зовнішнім переміщенням є очевидним, і необхідність вирішення внутрішньої ситуації, для того, щоб задовільно вирішити зовнішню проблему біженців, здається настільки ж очевидним.

Саме цей критерій «зв'язку» використало УВКБ ООН для розробки, як першого кроку, внутрішніх інструкцій, що регулюють участь Управління в ситуаціях внутрішнього переміщення. Ці керівні принципи, які були оприлюднені у квітні 1993 року, визначили низку сценаріїв, за яких УВКБ ООН має схвально розглянути питання про прийняття головної відповідальності за міжнародні дії від імені внутрішньо переміщених осіб. До таких ситуацій відносяться такі, коли:

(а) внутрішньо переміщене населення перебуває або повертається до тих самих районів, що й біженці, що повертаються, або райони, куди очікується повернення біженців;

(b) біженці та переміщені особи в подібних обставинах присутні та потребують гуманітарної допомоги та / або захисту в тому самому районі країни притулку;

(c) однакові причини спричинили як внутрішнє переміщення, так і потоки біженців, і існують операційні чи гуманітарні переваги у розв'язанні проблеми в рамках однієї операції, включаючи, наприклад, «транскордонний» компонент;

(d) існує можливість транскордонного переміщення, а надання гуманітарної допомоги та / або захисту внутрішньо переміщеним особам може дозволити їм залишатися в безпеці у своїй країні.

Останні резолюції Генеральної Асамблеї щодо УВКБ ООН по суті підтвердили критерій «зв'язку», підтримавши зусилля Верховного комісара щодо надання гуманітарної допомоги та захисту особам, переміщеним у межах своєї країни, у ситуаціях, що вимагають особливого досвіду, особливо там, де такі зусилля можуть сприяти запобіганню або вирішенню проблем біженців.

Резолюція 48/116 Генеральної Асамблеї набагато чіткіше розкриває діяльність Верховного комісара від імені внутрішньо переміщених осіб, включаючи умови, пов'язані з такою діяльністю. Він встановлює, зокрема, дві обов'язкові вимоги до дій УВКБ ООН: конкретний запит від Генерального секретаря або компетентного головного органу Організації Об'єднаних Націй і згоду відповідної держави.

Таким чином, повноваження Верховного комісара здійснювати діяльність від імені внутрішньо переміщених осіб є умовним. Це також, в принципі, дискреційний характер. На додаток до вимог, зазначених Генеральною Асамблеєю, Виконавчий комітет закликав приділяти належну увагу наявності достатніх ресурсів, які повинні розумітися як такі, що включають не тільки кошти, але й інституційну спроможність і можливість розгортання достатнього кваліфікованого персоналу. Виконавчий комітет також підтвердив, що діяльність УВКБ ООН у сфері запобігання має

доповнювати його обов'язки щодо міжнародного захисту та відповідати принципам міжнародного права прав людини та гуманітарного права, а також що інститут притулку жодним чином не повинен підриватися.

Міжнародний Комітет Червоного Хреста отримав наказ на забезпечення застосування міжнародного гуманітарного права, оскільки воно впливає на цивільне населення в розпал збройного конфлікту. Вони зазвичай не розрізняють цивільних осіб, які є внутрішньо переміщеними особами, і тих, хто залишився у своїх домівках. У програмній заяві 2006 року МКЧХ зазначив, що загальна мета МКЧХ – полегшити страждання людей, які потрапили у збройний конфлікт та інші ситуації насильства. Відповідно до цієї мети, організація прагне надавати ефективну допомогу та захист таким особам, незалежно від того, переміщені вони чи ні, беручи до уваги дії інших гуманітарних організацій. На основі свого багаторічного досвіду роботи в різних частинах світу МКЧХ визначив оперативний підхід до цивільного населення в цілому, який розроблений для задоволення найнагальніших гуманітарних потреб як переміщених осіб, так і місцевих і приймаючих громад. Однак її операційний директор раніше визнав, що ВПО, позбавлені притулку та звичних джерел їжі, води, ліків і грошей, мають інші, і часто більш нагальні, матеріальні потреби.

Попередня система, створена на міжнародному рівні для задоволення потреб ВПО, називалася підходом співпраці, оскільки відповідальність за захист і допомогу ВПО розподілялася між установами ООН, тобто УВКБ ООН, ЮНІСЕФ, ВПП, ПРООН, Управління Верховного комісара з питань людських ресурсів, Міжнародна організація з міграції (МОМ), МКЧХ та міжнародні НУО. Відповідальність за координацію несуть Координатор ООН з надання надзвичайної допомоги та Координатор гуманітарної допомоги у відповідній країні. Їм допомагає Міжвідомчий відділ з питань переміщення, який був створений у 2004 році та розташований в Управлінні ООН з координації гуманітарних питань (ОСНА).

Оригінальний спільний підхід зазнав дедалі більшої критики. Роберта Коен повідомляє: «...Майже кожна організація ООН і незалежна оцінка визнали недостатність підходу співпраці, коли мова йде про ВПО. Почнемо з того, що на місцях немає справжнього зосередження відповідальності за надання допомоги та захист. Також немає передбачуваності дій, оскільки різні агенції вільні вибирати ситуації, в яких вони бажають брати участь. На основі їхніх повноважень, ресурсів та інтересів. У кожній новій надзвичайній ситуації ніхто точно не знає, яка агенція чи їх комбінація буде залучена» [10].

У 2005 році була спроба вирішити цю проблему шляхом делегування галузевих повноважень різним гуманітарним організаціям, при цьому УВКБ ООН взяло на себе відповідальність за захист та управління надзвичайними таборами та притулками. Огляд вимушеної міграції зазначає, що відмова влади можлива, тому що офіційна відповідальність не покладається на владу в рамках Collaborative Response, і тому немає відповідальності, якщо влада не виконує своїх обіцянок. Подібним чином дослідження щодо біженців показали, що міжгалузева співпраця є важливим інструментом допомоги переміщеним особам.

Кластерний підхід [45] призначає окремі агентства «лідерами секторів» для координації діяльності в конкретних сферах і спроби заповнити ці нещодавно виявлені прогалини. Кластерний підхід був задуманий на тлі занепокоєння щодо координації та спроможності, що виникло через слабку оперативну відповідь на кризу в Дарфурі у 2004 та 2005 роках, а також висновки Огляду гуманітарного реагування (HRR), проведеного на замовлення тодішнього ERC, Яна Егеланда, котрий закликав до посилення лідерства в секторах і представив концепцію «кластерів» на різних рівнях (штаб-квартирі, регіональному, національному та операційному)». На глобальному рівні цей підхід спрямований на розбудову потенціалу в одинадцяти ключових «прогалинах» шляхом розвитку кращих можливостей для забезпечення постійного доступу до належним чином підготовлених технічних спеціалістів і покращеного постачання матеріалів, а також для

забезпечення більшої участі всіх відповідних гуманітарних партнерів. На місцевому рівні кластерний підхід посилює координацію та потенціал реагування шляхом мобілізації кластерів гуманітарних організацій (ООН/Червоний Хрест, Червоний Півмісяць/Міністерство оборони/НУО) для реагування в конкретних секторах або сферах діяльності, при цьому кожен кластер має чітко визначених відповідальних керівників за погодженням з НС та національною командою. Призначені провідні агенції на глобальному рівні беруть безпосередню участь в операціях, координації та контролі інших організацій у їхніх конкретних сферах і звітують про результати через призначену ланку командування ERC на саміті. Однак провідні агентства несуть відповідальність як «постачальники останньої інстанції», тобто керівники кластерів зобов'язані робити все можливе, щоб забезпечити належне та відповідне реагування у призначених їм сферах відповідальності. Спочатку кластери були зосереджені на дев'яти сферах:

- Логістика (ВПП)
- Екстрений телекомунікаційний кластер (WFP)
- Координація та управління таборами (УВКБ ООН для ВПО, спричинених конфліктом, і МОМ для ВПО, спричинених стихійними лихами)
- Притулок (IFRC для стихійних лих; UNHCR для конфліктних ситуацій)
- Здоров'я (ВООЗ)
- Харчування (ЮНІСЕФ)
- Водопостачання, санітарія та гігієна (ЮНІСЕФ)
- Раннє відновлення (ПРООН);
- Захист (УВКБ ООН для внутрішньо переміщених осіб, постраждалих від конфлікту, УВКБ ООН, ЮНІСЕФ та УВКБ ООН для внутрішньо переміщених осіб, які постраждали від стихійних лих).

Принципи IASC (Комітету з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку) визнали непотрібним застосовувати кластерний підхід до чотирьох секторів, де не було виявлено суттєвих прогалин: а) харчові продукти, очолювані ВПП (Всесвітня продовольча програма); б) біженці на чолі з УВКБ

ООН; в) освіта на чолі з ЮНІСЕФ; г) сільське господарство під керівництвом ФАО. Початкові дев'ять кластерів пізніше були розширені, щоб включити сільське господарство та освіту.

З самого початку соціальна робота поставила собі за мету захищати та просувати права людини та діяти проти жорстокої дискримінації в рамках соціальної справедливості. Серед найбільш уразливих осіб і груп у всьому світі є ті, хто був переміщений або змушений мігрувати в межах своїх країн. З огляду на зростаючі міжнародні кризи через збройні конфлікти, насильство, етнічні чвари, стихійні лиха та масові порушення прав людини, Міжнародна федерація соціальних працівників заявляє, що наразі на всіх континентах світу є понад 25 мільйонів переміщених осіб. Для кваліфікованих соціальних працівників, зацікавлених у допомозі цим людям, які були маргіналізованими у їхніх власних громадах, і впоратися з емоційною травмою через цей досвід, нижче наведено деякі з ключових можливостей професійної соціальної роботи, які доступні для допомоги переміщеним групам.

Верховний комісар Організації Об'єднаних Націй у справах біженців (УВКБ ООН), який працює у понад 125 країнах світу, від великих столиць до віддалених регіонів Тихого океану, Африки, Європи, Близького Сходу та Америки, наймає соціальних працівників як персонал на місцях, щоб допомогти безпосередньо найбільш уразливим жертвам переміщення. Маючи місію допомогти людям почати своє життя заново та оселитися в безпечному місці в іншій країні, УВКБ ООН очолює та координує міжнародні зусилля щодо захисту біженців та забезпечення вирішення проблем біженців у всьому світі. Завдяки зростаючому штату понад 7600 осіб агентство завжди шукає відданих соціальних працівників, щоб допомогти біженцям із їхніми гуманітарними потребами після того, як вони зіткнулися з такими жахливими політичними перешкодами.

Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) приділяє частину своїх організованих зусиль допомозі людям, переміщеним через порушення прав людини. На додаток до сприяння доставці товарів допомоги, таких як

їжа, ковдри, ліки та намети, тим, хто справді цього потребує, МКЧХ відіграє вирішальну роль у запобіганні вимушеного переміщення, насамперед для захисту цивільних осіб від цих жорстоких злочинів проти людства. У результаті МКЧХ набирає, навчає та розвиває соціальних працівників, щоб вони стали кваліфікованим персоналом для підтримки своєї міжнародної діяльності.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) зосереджується на керівництві та координації програмних ініціатив щодо глобальних проблем охорони здоров'я. Серед головних пріоритетів організації – індивідуальні потреби біженців і найбільш уразливих переміщених осіб у світі в галузі психічного здоров'я. Враховуючи масштаби проблеми та брак ресурсів, за оцінками, понад 50 відсотків біженців мають проблеми з психічним здоров'ям або психічні розлади, починаючи від хронічних психічних розладів і закінчуючи травмами, і страждають від серйозного когнітивного, емоційного та соціально-економічного стресу. Серед багатьох інших сфер діяльності, в організації працюють соціальні працівники, які прагнуть міжнародної кар'єри, щоб задовольнити потреби цих переміщених осіб у сфері психічного здоров'я за допомогою психіатричної допомоги в громаді.

Незважаючи на те, що це три найбільші некомерційні гуманітарні організації, існує незліченна кількість інших організацій різного розміру з усього світу, які часто надають соціальним працівникам можливості для кар'єрного росту, щоб допомогти вразливим переміщеним групам.

Термін «мультидисциплінарний» часто вживається, коли йдеться про надання медичних та соціальних послуг. Визначення цього терміну, здається, відрізняються від того, що він стосується команди або групи людей із різних дисциплін, які працюють разом та / або надають скоординовані послуги. Цей термін також часто використовується як синонім та інколи з терміном міждисциплінарний. Фрост у дослідженні ролі соціальних працівників у міжвідомчих командах дійшов висновку, що роль соціальної роботи в різних командах є складною та суперечливою там, де існують фактичні та потенційні

конфлікти щодо моделей розуміння, щодо статусу та влади, щодо обміну інформацією та зв'язків з іншими агентствами [35]. Наприклад, у лікарні медсестер можна вважати тими, хто дійсно піклується про пацієнтів, у той час, як соціальних працівників сприймають як жорстких і зв'язаних політикою.

Херод і Лімбері [38] коментують, як організаційна та стратегічна роль соціальних працівників забезпечує більшу глибину оцінювання завдяки їхньому розумінню ширшого соціального та сімейного контексту, в якому проживають користувачі послуг. На додаток, цінності та орієнтація соціальних працівників кидають виклик дегуманізуючим аспектам послуг, процесів і процедур з метою вплинути на те, як мають бути визначені медичні послуги або змінити їх, зосередившись на догляді, орієнтованому на клієнта. Такі здібності мають великий вплив на мультидисциплінарну роботу. Подальшим внеском у соціальну роботу в лікарнях є якість стосунків, які соціальний працівник може встановити, що матиме велике значення для успіху роботи.

Серед конфліктів із мультидисциплінарною роботою Фрост та інші також виявили, що відданість команд і здатність створювати нові способи роботи потенційно можуть сформувати основу ефективної спільної практики. Важливою характеристикою практики соціальної роботи є здатність розвивати навички критичної рефлексії, безсумнівно, необхідної для надання ширших послуг людям у складних ситуаціях. Це може посилити спільне мислення в міждисциплінарних умовах.

1.3. Явище внутрішньої міграції в Україні

Внутрішнє переміщення є міжнародно визнаною гуманітарною проблемою, яка тривалий час залишалася поза увагою. Згідно з останніми звітами за 2019 рік конфлікти та стихійні лиха спричинили внутрішнє переміщення 33,4 мільйона людей у 145 країнах і територіях. Через збройні конфлікти з 2014 року Україна переживає надзвичайну хвилю внутрішньої

вимушеної міграції. Російська анексія Криму та збройний конфлікт на Донбасі призвели до внутрішнього переміщення приблизно 1,5 мільйона осіб. З початку конфлікту уряд вжив низку заходів для допомоги та захисту ВПО країни, включаючи прийняття відповідного законодавства, стратегій інтеграції, кількох програм допомоги та співпраці з міжнародним співтовариством. Умови життя багатьох ВПО покращилися, але багато інших все ще відчувають труднощі інтеграції.

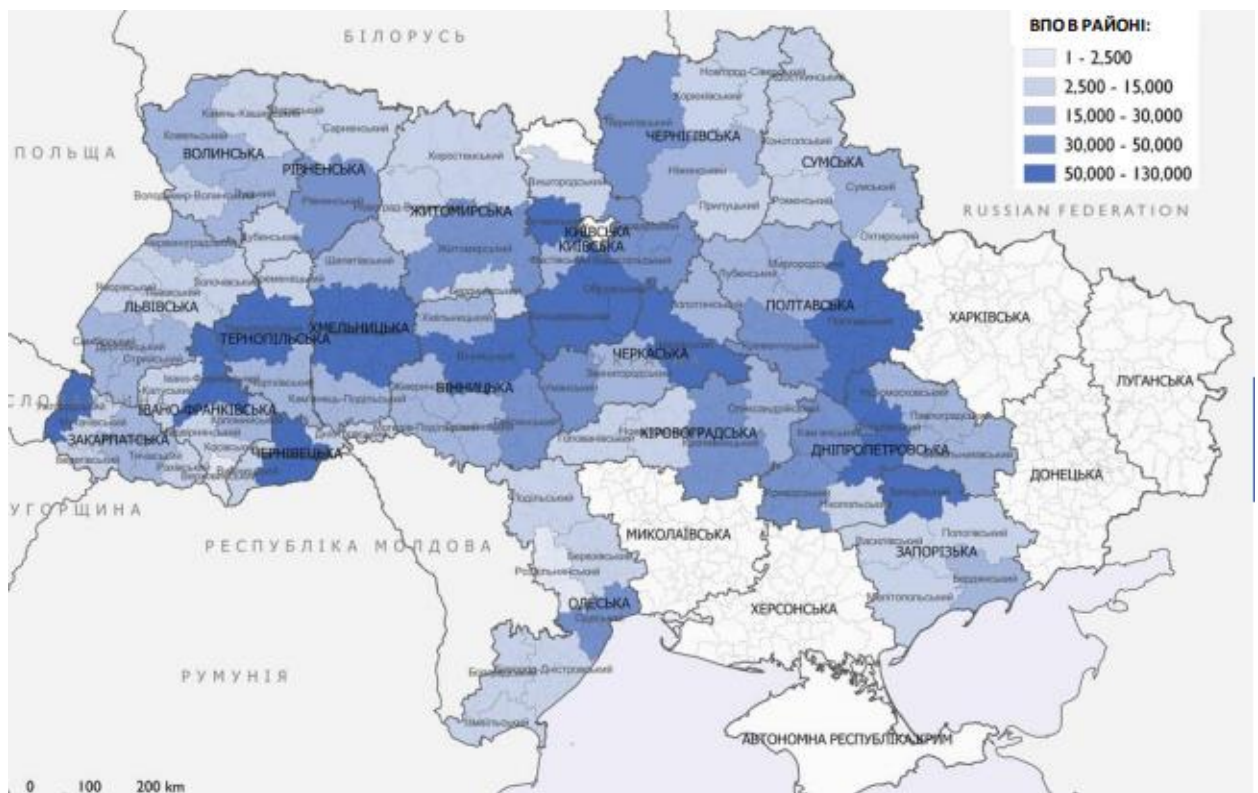

Рисунок 1.2 – Обліковані ВПО станом на 24 липня 2022 р. згідно зі Звітом ІОМ про внутрішнє переміщення в Україні за 8 тур

З початком повномасштабного вторгнення рф на територію України у 2022 році, кількість внутрішньо переміщених осіб, що були евакуйовані або постраждали від обстрілів та втратили власні домівки, з кожним днем почала зростати, що значно вплинуло, зокрема, і на ринок праці та соціальне

забезпечення і викликало потребу покращення організації, регулювання та надання соціальних послуг тим особам, які цього потребують.

У 2014 році прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». У 2017 році прийнято Стратегію інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення до 2020 року. У 2018 році прийнято План заходів з реалізації Стратегії. Відповідальним органом є Міністерство соціальної політики України. ВПО в Україні 80% опитаних ВПО повідомили, що вони перебувають у поточному місці переміщення понад три роки. Станом на липень-вересень 2019 року частка працевлаштованих ВПО становила 47%. Найменше респонденти були задоволені доступом до медичних послуг (77%), а також наявністю можливостей працевлаштування (73%). Станом на вересень 2019 року частка ВПО, які повідомили, що інтегрувалися в місцеву громаду, становила 54%, тоді як 34% заявили, що вони частково інтегрувалися. Основними умовами успішної інтеграції, на які вказали ВПО, залишалися житло, постійний дохід та працевлаштування.

У червні 2020 року в Україні було зареєстровано 1,447 млн. внутрішньо переміщених осіб. Серед них 97 % переселенців зі Сходу України та 3 % з Криму. Середньодушовий дохід домогосподарств ВПО на третину нижчий за середній показник по Україні. Тому багато ВПО змушені покладатися на зовнішню підтримку. Найбільш проблемною проблемою ВПО вважали відсутність власного житла (37%). Більшість ВПО (57%) продовжують проживати в орендованому житлі.

Українська влада не надає пріоритету захисту ВПО. Заходи, які вживає держава, є тимчасовими, а запроваджені правові механізми іноді мають дискримінаційний характер. Основну частину підтримки ВПО здійснюють НУО за допомогою міжнародної допомоги. Серед місцевих громад є випадки ворожості та упередженого ставлення до ВПО. Соціальні виплати припиняються, коли ВПО не можуть надати необхідні документи. Не запропоновано механізму вирішення житлової проблеми ВПО, а також

можливості голосувати на місцевих виборах до 2019 року, коли були прийняті необхідні зміни.

Понад 7,1 мільйона людей стали внутрішньо переміщеними особами після вторгнення в Україну, згідно з другим звітом про внутрішні переміщення в Україні, проведеним з 24 березня по 1 квітня 2022 року, опублікованим Міжнародною організацією з міграції (МОМ), що означало 10-відсоткове збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні з першого раунду опитування 16 березня.

8 тур дослідження ІОМ про кількість облікованих внутрішньо переміщених осіб в Україні станом на 24 липня 2022 року (див. рис.1.2.) показав кількість у 2 324 477 мільйонів осіб. Також, згідно з цього звіту, число ВПО почало зменшуватись, що вказувало на скасування реєстрації місцево зареєстрованих осіб, чому могло бути декілька пояснень: переміщені особи повертались до свого початкового місця проживання або відбувалося повторне переміщення [8].

Згідно із статтею 2 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» вітчизняна влада вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами та згодами з метою запобігання появи підстав для вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту їхніх прав та свобод, створення умов для добровільного повернення цих осіб до залишеного місця проживання або інтеграції на новому місці проживання в Україні. Задля соціальної підтримки ВПО у жовтні 2014 року Урядом прийнято постанову № 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг».

В період 2014 – 2019 роки Мінсоцполітики передбачались видатки в обсязі 16,1 млрд. грн., у тому числі у 2019 році 3 042,6 млн. гривень виплати грошової допомоги за бюджетною програмою КП КВК 2501480, а також надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для

покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг».

Взяті на облік як внутрішньо переміщені особи громадяни пенсійного віку, особи з інвалідністю, діти з інвалідністю та інші особи, які знаходяться у складних життєвих обставинах, мають право на отримання соціальних послуг відповідно до чинного законодавства України за фактичним місцем проживання чи перебування.

Відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» соціальний захист малозабезпечених сімей ВПО, в тому числі багатодітних, забезпечується шляхом надання їм допомоги з урахуванням сукупного доходу та майнового стану сім'ї. Відповідно до статті 5 цього Закону розмір державної соціальної допомоги визначається як різниця між прожитковим мінімумом для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом.

Одноразова матеріальна допомога надається непрацюючим малозабезпеченим особам, особам з інвалідністю та дітям з інвалідністю, які отримують пенсію та / або державну соціальну допомогу відповідно до пункту 3 Порядку затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.04.2017 № 256 «Деякі питання використання коштів державного бюджету для виконання заходів із соціального захисту дітей, сімей, жінок та інших найбільш вразливих категорій населення».

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 27.04.2018 № 329 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України та визнання такою, що втратила чинність, постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. № 1022» спрощено механізм надання внутрішньо переміщеним особам житлової субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива. Також, за рішенням комісій, утворених районними, районними у м. Києві державними адміністраціями, виконавчими органами міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад житлова

субсидія може призначатися одному з членів домогосподарства, які не зареєстровані в житловому приміщенні (будинку), але фактично проживають у ньому без укладеного договору найму (оренди) житла, якщо вони є внутрішньо переміщеними особами.

Висновки до розділу

Вторгнення росії в Україну спричинило найбільшу та найшвидше зростаючу кризу переміщення в Європі з часів Другої світової війни. Понад 4,8 мільйона людей були зареєстровані як біженці з початку вторгнення 24 лютого. Але це менше, ніж понад 7,1 мільйона внутрішньо переміщених осіб в Україні. У той час як ЄС і європейські уряди активували механізм політики, який ніколи раніше не використовувався, і мобілізували ресурси для допомоги біженцям з України, місцеві волонтери та гуманітарні працівники всередині країни кажуть, що внутрішньо переміщеним особам не приділяється стільки уваги та підтримки. Загалом кількість біженців, які залишають Україну, сповільнилася з перших місяців війни, і деякі біженці починають повертатися додому. У той же час інтенсивні бойові дії на сході України продовжують змушувати людей залишати свої домівки, включно з тими, хто не має фінансових ресурсів, щоб залишити країну, або людей похилого віку, інвалідів чи інших уразливих осіб.

У першому розділі роботи висвітлено історичне походження явища внутрішнього переміщення, його визначення та місце у світовій науковій та політичній практиці. Здійснено аналіз вітчизняних та зарубіжних напрацювань, присвячених вивченню ВПО та критиці стосовно ставлення міжнародних організацій та світових урядів до внутрішньо переміщених осіб, їх визначення та захисту. Зосереджено окрему увагу на проблематиці диференціювання визначень ВПО та біженців у міжнародній практиці, їх спільне на відмінне, зокрема в обставинах виникнення самого явища, забезпеченні прав таких осіб, а також на розвитку нормативно-правової бази захисту ВПО протягом останнього століття.

Окреслено зміст основних міжнародних нормативних положень, а саме Кампальської Конвенції, Рамкової програми IASC щодо довгострокових рішень для внутрішньо переміщених осіб, Керівних принципів внутрішнього переміщення та інших, що дозволило світовій спільноті здійснити крок вперед у вирішенні глобальної проблеми внутрішнього переміщення та дало можливість визначити важливість його попередження та вирішення.

Досліджено міжнародний досвід щодо реагування на явище внутрішнього переміщення, діяльність організацій, їх обов'язки та обмеження в наданні допомоги тим, хто втратив житло і був змушений залишити місце свого проживання на території власної держави.

Розкрито зміст політики Українського уряду щодо ВПО та надання їм соціальних гарантій та захисту. Висвітлено нормативно-правову базу щодо забезпечення допомоги та підтримки внутрішньо переміщених осіб, які втратили житло в результаті російської агресії на території України з 2014 року.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЄВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО МІСЬКОГО ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ЩОДО ВПО

2.1. Вивчення проблем ВПО в умовах воєнного стану

З 9 березня МОМ провела опитування населення в Україні, щоб отримати інформацію про внутрішнє переміщення та потоки мобільності. Результати опитування були представлені Кластеру захисту, УВКБ ООН, ОСНА (Офіс ООН з координації гуманітарних питань), і після спільного перегляду методології та висновків група погодилася, що цифри, надані МОМ, добре відображають масштаби внутрішнього переміщення в Україні. 16 березня результати першого раунду опитування МОМ показали, що в Україні 6,48 мільйона осіб є внутрішньо переміщеними особами.

Останній раунд дослідження МОМ було завершено та представлено 5 квітня, що оновило кількість ВПО в Україні до 7,1 мільйона (збільшення на 10% порівняно з попереднім раундом). У другому турі також спостерігалось збільшення ВПО з північних областей (Суми, Житомир, Чернігів) та Києва.

Варто відзначити значні зусилля, які українська влада доклала для прискорення реєстрації ВПО через Єдиний реєстр ВПО, який веде Міністерство соціальної політики. Урядова система реєстрації діє з 2014 року, але після початку війни не була запроваджена через високу кількість новоприбулих ВПО та недостатню кількість можливостей у районах, де приймають ВПО.

Проте 13 березня 2022 року влада внесла зміни до Постанови 509 про реєстрацію ВПО, щоб адаптувати систему до поточного контексту, включаючи делегування повноважень з реєстрації ВПО новому та додатковому урядовому персоналу, який працює в установах соціального захисту, центрах надання адміністративних послуг (ЦНАПи), виконавчої

влади в селах і територіальних громадах. Державна система реєстрації спрямована на підтвердження внутрішнього переміщення, оцінку потреб ВПО та надання доступу до адресної допомоги та послуг. Нарешті, з 4 квітня українцям також було дозволено фіксувати зміну місця проживання через цифровий додаток Дія, що дозволило переселенцям повідомляти уряд про своє вимушене переміщення та посилювати зусилля з реєстрації.

Станом на 5 квітня, за погодженням з органами влади, REACH повідомив, що 1,6 мільйона ВПО вже зареєстровані органами влади в 13 обласних адміністраціях України. Гуманітарна спільнота продовжує підтримувати зусилля уряду щодо реєстрації, щоб дозволити належним чином оновити офіційні дані про ВПО. У зв'язку з цим партнери Кластеру захисту надають технічну допомогу, обладнання та посилюють потенціал місцевих органів влади, які займаються реєстрацією ВПО; а також поширення інформації та індивідуальне консультування незареєстрованих ВПО.

За даними CSIS (Центр стратегічних і міжнародних досліджень) станом на 30 вересня 2022 року за межами України зареєстровано 7 536 433 українських біженців. Найбільше біженців прийняли Польща та Німеччина — понад мільйон кожна. Чеська Республіка зафіксувала наступну найбільшу кількість біженців (438 926), за нею йдуть Сполучені Штати, Велика Британія, Франція, Туреччина, Італія та Іспанія, кожна з яких прийняла від 100 000 до 300 000 біженців. Менша кількість біженців втекла до Угорщини, Румунії, Словаччини та Молдови, країн, які є частиною Регіонального плану реагування ООН на біженців поряд з Польщею. Чоловікам віком від 18 до 60 років було заборонено залишати країну з початку конфлікту; отже, серед тих, хто втік з України, багато жінок віком від 30 до 39 років з дітьми або літніми батьками [60].

З моменту вторгнення було зафіксовано 2 772 010 українських біженців, які перетнули кордон з росією. Деякі повідомляють, що добровільно переїжджають через росію, щоб зрештою потрапити до Європейського Союзу. Однак є більш тривожні повідомлення про примусове переміщення українців

до росії або окупованих росією регіонів, оскільки москва намагається позбавити східну Україну від людей, які підтримують українську владу. Під час засідання Ради Безпеки ООН було оприлюднено більш конкретні звинувачення, яких давно побоювалися як тактики війни, яку путін захоче застосувати у вересні, під час якого посол США в ООН Лінда Томас Грінфілд заявила, що від 900 000 до 1,6 мільйона українців були «допитані, затримані та примусово депортовані» до росії. Багато з цих людей зі сходу України, зокрема з Маріупольської та Харківської областей поблизу російського кордону [17].

Нещодавня доповідь Human Rights Watch надає такі достовірні докази, які показують, що українців збирають російські органи влади, а потім змушують їх пройти через інтенсивний процес перевірки, названої «фільтрацією», під час якого їх обшуковують, збирають біометричні дані, допитують про їхні політичні погляди, а часом і використовують побиття. Повідомляється, що осіб, яких вважають пов'язаними з українськими військовими чи націоналістичними групами, забирають до центрів ув'язнення на контрольовані росією території. Решту саджають в автобуси до росії. Цих жертв примусового переміщення за підтримки держави, яке є воєнним злочинцем та злочинцем проти людяності, було відправлено аж до Хабаровська та Владивостока на далекому сході росії.

Багато українців, які втекли або були примусово переселені до росії, постали перед труднощами при поверненні в Україну. Наприклад, ті, хто подорожував із членами сім'ї без документів (включаючи новонароджених) або без прийнятих документів (або лише електронних документів, які зазвичай використовуються та приймаються в Україні), не змогли виїхати з росії. У багатьох із тих, хто пройшов фільтрацію та примусове переміщення, вилучили документи, що посвідчують особу, або їх змусили підписати документи про відмову від України, тактика, яка ускладнила цим людям покинути росію та повернутися додому.

Хоча немає чітких даних, які підтверджують, скільки з 7,5 мільйонів українських біженців повернулися додому назавжди, станом на 20 вересня 2022 року відбулося понад 6 мільйонів транскордонних переміщень назад в країну. Пункти перетину кордону в Польщі та Румунії отримують більшу частину трафіку, з майже 4,5 мільйонами перетинів з Польщі та майже 1 мільйоном з Румунії. Ситуація з безпекою в Україні залишається нестабільною, тому, хоча деякі, можливо, повертаються назавжди, інші перетинають кордон, щоб перевірити майно, відвідати членів сім'ї або зібрати речі та документи, а потім повернутися до свого нового житла. Можна очікувати, що ці маятникові рухи триватимуть принаймні до закінчення війни та, ймовірно, деякий час після неї.

У довгостроковій перспективі багато українських біженців кажуть, що мають намір повернутися. Нещодавнє опитування Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) серед 4300 біженців, які проживають на європейському континенті, зазначає, що хоча лише 13 відсотків планують повернутися в Україну назавжди протягом наступних трьох місяців, 81 відсоток сподівається повернутися в Україну одного дня. Більше того, більшість опитаних планують повернутися з усіма домогосподарствами (76%) і туди ж, де жили до війни (79%). Липневе опитування Норвезької ради у справах біженців серед 371 українців, які сідали на поїзди, які повертаються в Україну з Варшави виявили, що основними мотивами повернення є возз'єднання сім'ї та бажання повернутися додому. Оскільки українським чоловікам віком від 18 до 60 років все ще заборонено залишати країну, економічні, психологічні та соціальні наслідки розлучення сім'ї є потужним чинником кризи. Проте поточна ситуація з безпекою в Україні є ключовим фактором, що впливає на рішення про повернення: 86 відсотків респондентів опитування УВКБ ООН заявили, що не планують повертатися протягом наступних трьох місяців через проблеми безпеки [58].

Приблизно дві третини ВПО – жінки, оскільки чоловіки стикаються з додатковими перешкодами під час подорожей і пошуку житла через той самий

воєнний стан, який забороняє їм залишати країну. Майже два мільйони людей є переміщеними особами на сході України, причому більшість ВПО походять з Донецької, Харківської та Луганської областей. Деякі ВПО проживають у родичів, винаймають квартири або проживають у приймаючих сім'ях; проте інші живуть у школах, спортзалах і колективних притулках, якими керують місцеві органи влади та організації громадянського суспільства. У зв'язку з падінням температури через дефіцит палива та зростання цін УВКБ ООН та інші групи віддають перевагу підготовці житла до зими.

У більш широкому плані наслідки російського вторгнення для цивільного населення відбулися з особливо гострими наслідками для ВПО. Знайти довготривале житло складно через труднощі і небезпеку переміщення в районах активних бойових дій і через загальну обмеженість ресурсів. Невибіркові обстріли та ракетні атаки завдавали цілей і знищували критично важливу цивільну інфраструктуру. Близько 15,7 млн осіб по всій Україні потребують гуманітарної допомоги. У цих ворожих умовах ВПО та інші цивільні особи зіткнулися з розлученням сімей, психологічними та медичними травмами, а також втратою особистого майна та документів, що посвідчують особу. Крім того, деякі з тих, хто знайшов притулок у Західній Україні, де бойові дії менш інтенсивні, зараз втрачають віру без належних можливостей працевлаштування та додаткової допомоги. Під час війни рівень зайнятості в Україні зріс до 35 відсотків — близько 5 мільйонів людей — хоча цю цифру можна недооцінити, враховуючи, що багато хто не міг зареєструватися як безробітний перед втечею.

Ситуація з ВПО в Україні погіршується через наближення зими. Буде ще гірше, якщо незаконна анексія української території російським президентом путіним призведе до ескалації або навіть ядерного конфлікту.

Експерти ООН з прав людини та координатор Глобального кластеру захисту 5 травня 2022 року у Женеві [56] були стурбовані масштабами переміщення в Україні та закликали до термінових дій для захисту внутрішньо переміщених осіб. За їх словами, оцінка з 24 лютого показала майже 12,8

мільйона людей, які були переміщеними в Україні, більшість з яких не залишили країну. Згідно з останніми оцінками, 7,7 мільйона людей є внутрішньо переміщеними особами внаслідок конфлікту, що еквівалентно 17,5 відсотка всього населення. Це люди, яким довелося залишити свої домівки та все, що залишилося, у відчайдушній спробі втекти від смерті та руйнування. Вони травмовані та потребують термінового захисту, включаючи психосоціальну підтримку.

За словами експертів, гуманітарна ситуація жахлива. Внутрішньо переміщені особи, більшість з яких – жінки та діти, втратили все, що мали – домівки та майно, засоби до існування, мережі підтримки та, у багатьох випадках, своїх близьких. Багато з них відчують нестачу їжі, води, предметів першої необхідності та енергії, а також не мають доступу до медичних послуг і ліків. Також вони стурбовані вторинними наслідками конфлікту та переміщення на виробництво продуктів харчування, які, за прогнозами, вплинуть на доступність продуктів харчування в Україні, а також у всьому світі. Повідомляється про численні форми гендерного насильства, такі як сексуальна експлуатація та насильство, а також сексуальне насильство, у тому числі пов'язане з конфліктом. Жінки та дівчата, які перебувають на пунктах перетину кордону або в транзитних і колективних центрах, а також у бомбосховищах – відчують особливо високий рівень незахищеності та ризик насильства, включаючи торгівлю людьми. Численні сім'ї були розділені під час переміщення, а діти без супроводу та розлучені діти особливо вразливі до ризиків торгівлі людьми, насильства, жорстокого поводження та експлуатації. Вони закликали міжнародне співтовариство та донорів надати постійну та посилену підтримку реагування на внутрішнє переміщення та Екстрений заклик до України, а також інші важливі зусилля для захисту прав людини всіх цивільних осіб, які залишаються в Україні [22].

Більшість міст з радістю зустріли новоселів, люди намагаються допомогти переселенцям знайти житло, роботу, адаптуватися ВПО, своєю чергою, теж хочуть бути корисними – долучаються до волонтерської

діяльності чи працевлаштовуються, однак на шляху до вимушеної зміни постійного місця проживання українці стикаються з низкою проблем.

Серед усіх існуючих проблем пріоритетом для ВПО залишається довгострокове та постійне житло. Більшість ВПО витрачають значну частку свого доходу на оренду житла, що залишає їм мінімальну суму для задоволення інших основних потреб. Разом з тим доступні рішення щодо житла не доступні на рівні, необхідному для задоволення потреб найбільш уразливих ВПО. Найбільшим попитом серед ВПО користуються програма доступного житла, яка передбачає розподіл вартості житла між державою та домогосподарством ВПО у співвідношенні 50/50, різноманітні пільгові іпотечні схеми. Проте обсяг доступного фінансування — близько 340 млн. грн. (12,8 млн. дол. США), передбачених у держбюджеті на 2021 рік, і 25,5 млн. євро за угодою з Кредитною Установою для Відбудови, також відомою як KfW (близько 30 млн. дол. США) — значно нижчий за рівень, необхідний для задоволення потреб сотень тисячі людей у довгостроковому житлі. Відповідно до аналізу ринку, проведеного Асоціацією фахівців з нерухомості, в залежності від регіону найбільшим попитом на вторинному ринку України користуються квартири вартістю від 30 до 50 тис. доларів США. Таким чином, виділене на 2021 рік фінансування житлових програм забезпечить довгострокові рішення лише для кількох тисяч сімей ВПО.

Оформлення виплат та документів. Дуже часто переселенці скаржаться на складність процедури отримання допомоги та видачі довідки внутрішньо переміщеної особи, що створює перешкоди в отриманні гарантованої державної допомоги, які, своєю чергою, ускладнюють вирішення низки проблем, наявних у внутрішніх біженців.

Працевлаштування. Більшість ВПО намагаються знайти роботу. Цей процес позитивно впливає як на економіку регіонів, куди переселилися українці, так і на економічну підтримку держави в цілому. Також варто зазначити, що приходить багато висококваліфікованих спеціалістів — медичних працівників, вчителів, підприємців, які в свою чергу замінюють

спеціалістів, які виїхали за кордон. Однак важко знайти роботу, якщо трудова книжка чи диплом залишилися на окупованій території. Також переселенцям все частіше надходять пропозиції перекваліфікуватися.

Медичні послуги для ВПО здебільшого надаються безплатно або зі знижками. Проте, щоб отримати медичну допомогу людині необхідно мати декларацію сімейного лікаря. Держава значно спростила систему, переселенцям не потрібно укладати декларацію з лікарем у новому регіоні проживання. Проте значна частина наших співгромадян взагалі не уклала декларацію з лікарем і не має інформації про весь перелік доступних медичних послуг.

Освіта є актуальною проблемою для сімей іммігрантів з дітьми. Попри можливість дистанційного навчання в школах з евакуйованих регіонів, значна частина сімей намагається записати дитину до школи в регіонах, де можливе очне навчання в навчальних закладах. Особливо це стосується першокласників. Для відновлення навчання в школі необхідно надати певний перелік документів. Також існує проблема непоінформованості щодо особливостей поновлення навчання в регіонах.

Окрему увагу слід звернути на психологічні проблеми, що потребують ретельного аналізу та спільної співпраці соціальних працівників, психологів, юристів та інших. Ґрунтуючись на припущенні, що постраждале від конфлікту населення буде травмовано, більшість досліджень зосереджено виключно на посттравматичному стресовому розладі, здебільшого ігноруючи інші психічні розлади. Вважати психологічну травму чи депресію основними цілями дослідження в умовах загального насильства чи невирішених конфліктів є серйозним інтелектуальною оманю. Він не в змозі оцінити масштаби глобальних наслідків для психічного здоров'я, тобто ризику інтенсивного психологічного стресу в інших здорових людей і збільшення нейропсихіатричних захворювань або погіршення хронічних психічних захворювань через загострену нестачу медичних ресурсів. Крім того, ці ризику взаємодіють із декількома факторами навколишнього середовища, які

безпосередньо впливають на психічне здоров'я, такими як примусова евакуація з дому та розлука з членами сім'ї, міжособистісна напруженість або втрата можливостей працевлаштування [51; 53].

Портер і Хаслам у метааналітичному огляді досліджували фактори до та після переміщення, пов'язані з психічним здоров'ям біженців та ВПО. Використовуючи світову вибірку, вони вивчили потенційні коротко- та довготермінові фактори, включаючи тип житла під час переміщення, економічні можливості після переміщення, культурний доступ, статус конфлікту, вікові та гендерні відмінності, проживання у місті та селі до переміщення та інші соціальні економічні характеристики. Дослідження виявило, що всі ці фактори помірно пов'язані з наслідками для психічного здоров'я, але прийшли до висновку, що розвиток психопатології серед біженців та ВПО не повністю пояснюється впливом травматичного досвіду, такого як конфлікт та пов'язане з ним неминуче посттравматичне продовження, але замість цього передбачав широку взаємодію контекстуальних факторів [50].

Автори також підняли важливу дискусію щодо методів дослідження психічного здоров'я біженців та ВПО. Загальна модель зосереджена на теорії життєвих подій, де психопатологія розвивається в результаті впливу гострих стресових факторів, таких як конфлікт, і багато досліджень, проведених щодо ВПО, зосереджені на цій моделі. Дослідження серед ВПО в основному зосереджувалися на ПТСР, потенційно ігноруючи інші психічні розлади. Дослідження встановили взаємозв'язок доза-реакція між впливом травми та посттравматичним стресовим розладом. Однак, як зазначають Портер і Хаслам, досвід ВПО може базуватися на різних контекстуальних і періодичних вимірах, які, у свою чергу, можуть впливати на розвиток психопатології поза посттравматичними реакціями.

Однак винятковою особливістю вимушених і травмованих міграційних груп є той факт, що у багатьох, можливо, у більшості, не розвиваються психічні розлади, незважаючи на вищий за середній ризик. Факторів, що

запобігають розвитку психічних розладів серед ВПО, які охоплюються поняттям «стійкість» та різноманітних, включаючи індивідуальну, моделі реагування на стрес (можливо, під впливом попередніх впливів або якості ключових стосунків) і рівень соціальної підтримки під час стресового періоду. Внутрішньо переміщені можуть бути незалежними і можуть співіснувати в періоди до та після переміщення; крім того, вони можуть мати вплив на процеси міграції, акультурації та відчуження. Індивідуальна стійкість і сприятливі соціальні мережі та середовище можуть мати важливий буферний вплив на ризик розладу.

Повернення до місць походження може само по собі стати складною та травматичною подією, особливо після тривалого переміщення. Соціальні та культурні зв'язки, встановлені з приймаючою спільнотою, можуть бути порушені та скомпрометовані, надто оптимістичні очікування первинних мігрантів щодо повернення «додому» можуть не виправдатися. Крім того, травма, пережита під час переміщення (фаза втечі), може бути переглянута у свідомості ВПО, коли вони повертаються до місць походження, що спонукає до потенційної повторної травматизації. Умови, які виникли під час переміщення, також можуть негативно впливати на стан здоров'я ВПО, що повертається, і підвищувати ризик хронічних проблем зі здоров'ям [42; 44].

2.2. Експериментальне дослідження дієвості соціально-психологічних послуг, які надаються внутрішньо переміщеним особам, що постраждали внаслідок бойових дій

Здійснивши аналіз наукової літератури, було доведено актуальність і практичну значущість обраної проблематики, визначено базові поняття дослідження. Для подальшої розробки перевірки дієвості соціально-психологічних послуг, які надаються внутрішньо переміщеним особам, що постраждали внаслідок бойових дій, була обґрунтована

діагностична програма, яка дозволила повною мірою досягнути мету та вирішити завдання дослідження.

Експериментальне дослідження відбувалося у декілька етапів. На першому етапі, а саме організаційному, було здійснено вивчення літератури та нормативно-правової бази державного регулювання соціальної роботи з ВПО, статистичні дані міжнародних організацій щодо поширеності та проблематики даної групи, підбір методик дослідження. Були поставлені завдання, визначено тип дослідження та критерії оцінки дієвості. Проведено домовленість з базою дослідження.

Другий етап (констатувальний) передбачав проведення емпіричного дослідження. Нами було зібрано дані щодо 47 внутрішньо переміщених осіб, які перебували на момент дослідження в місті Хмельницькому, проведено оцінку соціально-психологічного становища осіб, здійснена обробка бланків відповідей та їх систематизація, здійснено аналіз особливостей соціальної роботи з даною групою осіб.

На третьому етапі реалізації програми дослідження проведено діагностичну роботу з внутрішньо переміщеними особами, здійснено ряд заходів соціального та психологічного спрямування задля вирішення найбільш значущих проблем у цих осіб та розроблено рекомендації фахівцям соціальних служб у роботі з ВПО.

Метою даного дослідження є відновлення соціальних та психологічних ресурсів внутрішньо переміщених осіб, що постраждали внаслідок бойових дій.

Предмет аналізу – комплексний підхід у подоланні негативних наслідків воєнних дій осіб, що зазнали внутрішньої міграції.

Для дослідження особливостей соціально-психологічного стану внутрішньо переміщених осіб, що постраждали внаслідок бойових дій, були застосовані в якості інвентарю: метод спостереження, який використовувався для первинного збору даних про першочергові проблеми цієї категорії осіб та для оцінки дієвості наданих послуг; метод опитування використовувався для

більш широкого розуміння проблем, з якими зіштовхнулись ВПО; методи тестування та анкетування переселенців задля чіткої оцінки психоемоційного стану дорослих і дітей, які пережили травмуючі події під час воєнних дій.

Експериментальне дослідження проходило на базі Хмельницького міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Дослідницька робота проходила у співробітництві з психологом. Методами дослідження були: аналіз наукової літератури, спостереження, опитування, тестування та анкетування. У нашому дослідженні взяли участь 47 внутрішньо переміщених осіб, серед яких діти та неповнолітні – 11 осіб, похилого віку - 9 осіб. До групи досліджуваних увійшли особи, які безпосередньо стали свідками бойових дій та перебували під обстрілами та / або окупацією та частина осіб, які були вимушені залишити домівки до початку бойових дій на території їхнього проживання. кожному учаснику дослідження надавалися чіткі інструкції та бланки для заповнення відповідей. Задля первинного збору даних було розроблено і використано Опитування внутрішньо переміщених осіб щодо наявних проблем (Додаток Е), у якому особам потрібно було відповісти на питання про житлові, соціальні, психологічні, інформаційні та медичні проблеми. Після дослідження опитування було проведене повторно для визначення результативності проведеної роботи.

Найбільш критичною проблемою внутрішньо переміщених осіб у всі часи була відсутність житла та / або неможливість його отримати. Вплив багатьох факторів, таких як економічні (нестача або відсутність коштів для винаймання житла), соціальні (складність отримання статусу ВПО), здорожчання цін на оренду, відсутність вакансій на працевлаштування та загальне перенавантаження ринку праці часто призводить до того, що ця група осіб залишається без даху над головою. Данні опитування показали, що 61 % внутрішньо переміщених осіб переживають проблеми з житлом і не в змозі самостійно і за свої кошти його винаймати, а 85% респондентів вказують на наявні фінансові проблеми, які не дозволяють їм повністю забезпечувати усі необхідні потреби, включаючи засоби гігієни, їжу, одяг. Такий розрив у

відсотках зрозумілий, тому що певній частині осіб вдалося знайти тимчасовий прихисток у друзів або родичів, проте це лише тимчасове вирішення проблеми, і результат рівня фінансових труднощів чітко вказує на те, що з часом кризова ситуація буде лише загострюватись.

Наступний показник, який досліджувався, а саме проблеми в відновленні та / або оформленні документів, за відповідями опитуваних набрав 59%, що є індикатором того, що більше половині внутрішньо переміщених осіб потрібна допомога як в оформленні статусу ВПО, що надасть право на державну допомогу, так і у відновленні втрачених документів. Такі результати свідчать про необхідність покращення системи органів місцевої влади та ЦНАПів з метою запобігання загострення становища внутрішньо переміщених осіб.

Ще однією проблемою, яка заважає ВПО повноцінно отримувати допомогу, є недоступність або непоширеність інформації про те, де і які організації надають допомогу, форми цієї допомоги, місця розташування пунктів видачі гуманітарної допомоги, права, які їм гарантовані державою та загальні відомості про те, куди звертатися і що робити. Про такі проблеми свідчили 68% опитаних внутрішньо переміщених осіб.

Медичні проблеми, пов'язані з травмами та хворобами, а також необхідність у медичному огляді визнало 25% опитаних, що означає, що кожен четвертий у групі дослідження потребує допомоги у медичній галузі. Ця проблема внутрішньо переміщених осіб стосувалася як хвороб, що з'явилися під час бойових дій (травми, в тому числі переломи та рани від уламків, проблеми з органами травлення внаслідок тривалого нерегулярного харчування, головні болі та безсоння на фоні стресу, респіраторні та інші вірусні інфекції, які з'явилися після довгого перебування без опалення, відсутньої можливості елементарної гігієни) та хронічних (таких як, наприклад, діабет, які потребують постійного приймання медикаментів), а також інвалідності. Часто досліджувані зіштовхувалися з проблемою отримання ліків та медичної допомоги у зв'язку з відсутністю документів або

декларації з сімейним лікарем, та в результаті не могли в повній мірі отримати належне лікування.

Однією з наймасштабніших у цьому дослідженні проблем виявився психоемоційний стан переселенців. Перебування під обстрілами, втрата рідних та житла, яке довелось залишити і тікати в інше місто, відсутність коштів і загальне знесилення після довгої подорожі та перешкоди на місці прибуття стали негативними факторами розвитку психологічних порушень серед дорослих і дітей. За результатами загального опитування щодо потреби в психологічній допомозі, 70% респондентів висловили тривогу за свій психологічний стан, а також стан своїх дітей. Інші 30% заперечили наявність будь-яких скарг щодо свого ментального здоров'я, проте такий відсоток не можна насправді назвати правдивим і валідним з огляду на складність та непередбачуваність людської психіки в умовах воєнного стану.

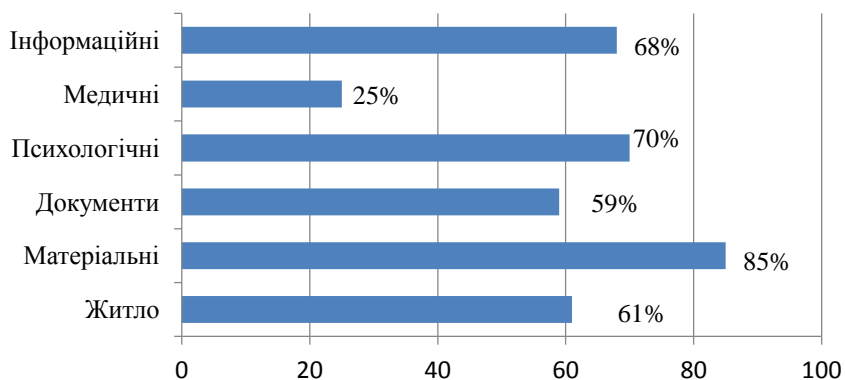

Рисунок 2.1 – Проблеми внутрішньо переміщених осіб за результатами опитування

Синдром загальної адаптації (GAS), розроблений Хансом Сельє [52], описує схему реакцій, через які організм проходить після того, як його спонукає стресор. Існує три стадії: тривога, опір і виснаження.

Тривога – це відбувається, коли людина спочатку сприймає щось як стрес, а потім тіло починає реакцію «борись або тікай». Стійкість – якщо сприйнятий стрес продовжується, організм залишається активованим на вищому метаболічному рівні, намагаючись компенсувати постійний стрес. Організм не може підтримувати цей рівень нескінченно довго, і його ресурси з часом вичерпаються. Виснаження – тривалий вплив стресора призведе до виснаження ресурсів організму, а внаслідок цього зношення пригнітить імунну систему та спричинить погіршення функцій організму. Це може призвести до різноманітних проблем зі здоров'ям і захворювань, включаючи хвороби серця, проблеми з травленням, депресію та діабет.

Філософ Джордж Сантаяна якось написав: «Лише мертві бачили кінець війни». Тому що навіть після того, як кулі перестають літати, мирні жителі стикаються з величезними проблемами, намагаючись відновити свої райони, економіку та життя. Травма зберігається і після закінчення конфлікту. Кожна п'ята людина, яка живе в зонах активних чи недавніх бойових дій, має депресію, тривогу, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), біполярний розлад або шизофренію. Проблеми психічного здоров'я, викликані травмою, можуть навіть передаватися з покоління в покоління, оскільки діти постраждалих від конфлікту можуть частіше відчувати посттравматичний стресовий розлад і тривожні розлади.

Саме тому вище наведені результати не слід вважати абсолютними, адже варто враховувати індивідуальні особливості людської психіки, її здатність до захисту та адаптації. Своєю чергою, нам рекомендовано враховувати не 70 % опитаних, які поскаржилися на наявність психологічних проблем, а 100% з огляду на безліч факторів, серед яких високий рівень адаптації, захисна реакція на стрес, перебування в стадії заперечення проблеми, а також вже наявні тривожні розлади, які можуть сповільнити, а

подекуди і замаскувати наявність серйозних проблем у психоемоційній сфері. Війна і бойові дії є чинником високих рівнів стресу, тому впливає на кожну особу в незалежності від особливостей її психіки, що означає, що нам варто не лише в загальному розглядати проблему психічного здоров'я, але й зосередитися на більш розширеному дослідженні психологічного стану внутрішньо переміщених осіб.

Для дослідження психологічних порушень серед внутрішньо переміщених осіб їх було розділено на дві категорії: дорослі (36 осіб) та діти (11 осіб). Це було виконано з метою більш чіткого розуміння проблеми впливу воєнних на психіку, а також з огляду на вікові особливості кожної з груп. За допомогою тестів та опитувальників було досліджено такі порушення: у дорослих – рівень апатії, агресії, тривожності, депресії, розладів сну та поведінки, а також вживання алкогольних та інших психоактивних речовин; у дітей – симптоми ПТСР (посттравматичного стресового розладу), тривоги, агресивної поведінки та гіперактивності, розладів сну на поведінки, панічних атак [39].

Для визначення рівня стресу серед дорослої частини внутрішньо переміщених осіб було використано Опитувальник бойового стресу Блінова О. А. [2], адаптований автором дипломної роботи. Опитувальник містив 24 питання з варіантами відповіді 5 – абсолютно вірно; 4 – скоріше, вірно; 3 – частково вірно, частково невірно; 2 – скоріше, невірно; 1 – абсолютно невірно. Ці ж варіанти відповідей використовувалися як шкала для визначення рівня стресу серед опитуваних.

За результатами дослідження через 36 дорослих осіб, низький рівень стресу (1,4) виявлено у 15 осіб; 13 осіб відповідало середньому рівню стресу (2,6); 8 осіб показали результат з високим рівнем стресу (4,3).

Таблиця 2.1 – Розподіл досліджуваних за ступенем вираженості стресу

Прояви	Рівні					
	Низький		Середній (помірний)		Високий	
Рівень стресу	К-сть Осіб	Сер. показник	К-сть осіб	Сер. Показник	К-сть Осіб	Сер. Показник
	15	1,4	13	2,6	8	4,3

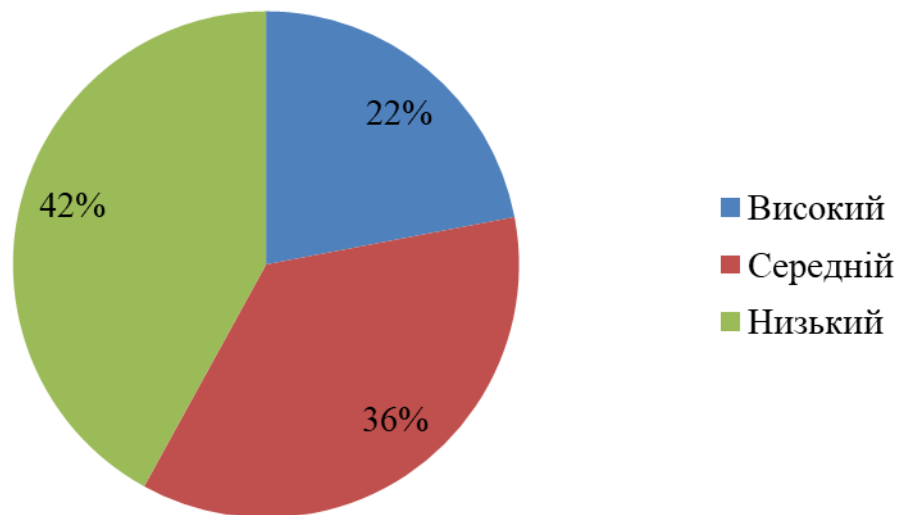

Рисунок 2.2 – Співвідношення опитуваних внутрішньо переміщених осіб за рівнем стресу

15 осіб, які показали низький рівень стресу, проявляють адекватне оцінювання ситуації, здатні керувати своїми емоціями та в цілому виказують оптимізм щодо майбутнього, впевнені у своїх силах та здатні адаптуватися і знаходити внутрішні ресурси для роботи та відновлення.

13 осіб з середнім рівнем стресу відчувають напругу та тривогу за майбутнє, скаржаться на проблеми з пам'яттю та увагою, нездатність повною мірою контролювати емоції, однак спостерігається стабільність поведінки з легкими дратівливими, депресивними та агресивними ознаками.

8 осіб з високим рівнем стресу проявляють явні зовнішні ознаки виснаження, втоми, нудьги, байдужості, депресивності та дратівливості, скаржаться на часті безпричинні головні болі та безсоння, різкість реакції на гучні звуки. Також спостерігається втрата інтересу до життя та захоплень, які раніше приносили радість, песимізм, низька соціальна активність, тяжіння до алкоголю та інших психоактивних речовин. У поведінці відзначаються перепади від депресивності та загальмованості до зовнішньої агресії до оточуючих.

Наступною у дослідженні використовувалася Оцінка рівня ситуативної (реактивної) тривожності (Тест Спілбергера-Ханіна) для тієї ж групи досліджуваних. В опитувальнику містилось 20 питань, на які потрібно було відповісти «так» або вписати «+» [16]. Також, як додаткове джерело інформації, була використана Шкала тривожності Бека щодо дорослих серед числа ВПО [29].

Таблиця 2.2 – Розподіл досліджуваних за рівнем тривоги

Прояви	Рівні					
	Низький		Середній (помірний)		Високий	
Рівень тривоги	К-сть Осіб	Сер. показник	К-сть осіб	Сер. Показник	К-сть осіб	Сер. Показник
	14	21	17	39	5	48

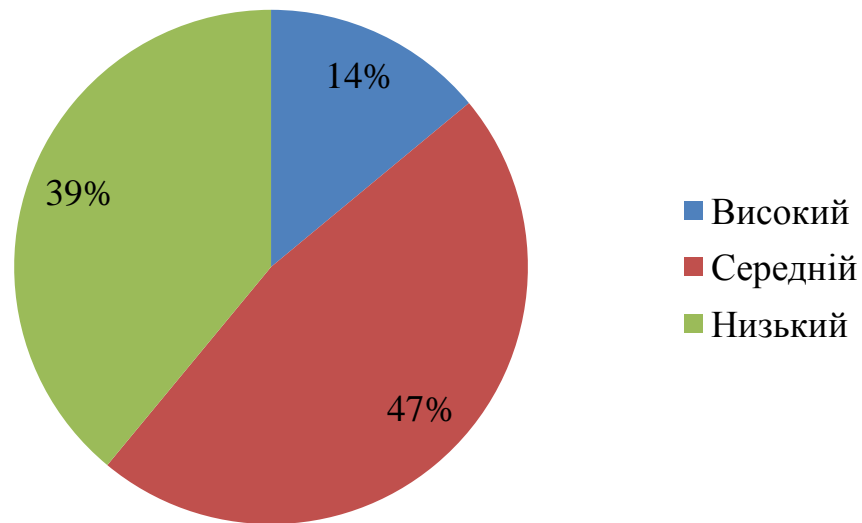

Рисунок 2.3 – Співвідношення опитуваних внутрішньо переміщених осіб за рівнем тривоги

Результати опитування показали, що 14 осіб з середнім показником (21) мають низький рівень тривоги; 17 осіб з показником (39) відповідали відповідно до середнього або помірного рівня тривоги; 5 респондентів з балом (48) були визначені як ті, що мають високий рівень тривоги.

Загалом можна зробити висновок про відповідність рівня стресу та рівня тривоги у внутрішньо переміщених осіб, що дає можливість чіткого взаємозв'язку між цими двома явищами, а також тим, як стресові ситуації, зокрема перебування на території бойових дій та внутрішня міграція впливають на стан особистості.

Наступним вибраним показником було обрано агресивність у дітей, яка досліджувалась за допомогою Опитувальника батьків, діти яких мають прояви агресії, розробленого і адаптованого автором. Також, як додаткове джерело інформації, було проведене тестування дорослих на агресивність за допомогою тесту А. Ассингера [23]. Було досліджено прояви агресії у дітей та неповнолітніх віком від 5 до 17 років за суб'єктивною оцінкою батьків та одночасним спостереженням за досліджуваними для більш точної оцінки

результатів. Шкалювання відбувалося від 1 до 5, де «1» - ніколи, а «5» - дуже часто.

Таблиця 2.3 – Розподіл показників рівня агресії серед дітей-внутрішньо переміщених осіб

Прояви	Рівні					
	Низький		Середній (помірний)		Високий	
Рівень агресії у дітей	К-сть Осіб	Сер. показник	К-сть осіб	Сер. Показник	К-сть осіб	Сер. Показник
	5	1,9	4	3,1	2	4,6

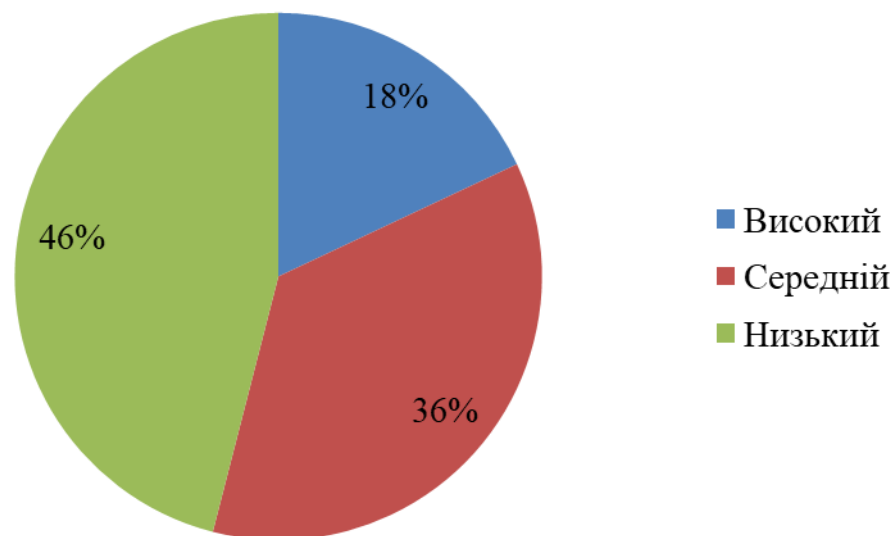

Рисунок 2.4 – Співвідношення показника кількості дітей з агресивними проявами поведінки

За результатами опитування, відповіді 5 дітей з середнім показником (1,9) відповідали низькому рівню агресії, що проявлялась неслухняністю, легкою дратівливістю та гіперактивністю і низьким рівнем напруги. 4 дитини набрали в середньому (3,1) бали, що означало середній рівень агресії, який

характеризувався крикливістю, образливістю, неслухняністю стосовно дорослих, неможливістю всидіти на місці і помірно вираженою тривогою. Високий показник (4,6) агресії було виявлено у 2 дітей, спостерігалась висока гіперактивність, демонстративність поведінки, ламання речей, крикливість і маніпулятивність, а подекуди і ознаки тривожного самопошкодження. Проте у частини групи досліджуваних можна було спостерігати деякі прояви тривожності та депресивності, загальмованість реакцій, проблеми з пам'яттю і увагою, різке реагування на гучні звуки, що певним чином доводить взаємозв'язок психоемоційного стану батьків і дітей. Однак, зважаючи на чутливість і нестабільність даної групи, під час дослідження важко було визначити дійсність результатів опитування через високий рівень суб'єктивності, упередженості і малий відсоток близького спілкування задля точності даних дослідження.

Дослідивши проблематику внутрішньо переміщених осіб, здійснивши аналіз даних, відсоткову пропорційність і характер наявних проблем, нами було розроблено та проведено систему заходів по відновленню соціальних та психологічних ресурсів досліджуваних шляхом надання їм комплексної соціальної, психологічної, консультаційної допомоги. Дослідивши особливості діяльності Хмельницького міського центру соціальних служб, ми зосередились на таких послугах:

- консультаційні;
- допомога з працевлаштуванням через Центр зайнятості населення;
- допомога в отриманні статусу ВПО та медіація з ЦНАПами з питань відновлення і оформлення документів;
- медіація з Центром вторинної безоплатної правової допомоги;
- співпраця з психологом з надання первинної психологічної допомоги;
- співпраця з волонтерами задля забезпечення речами першої необхідності та пошуку житла;
- адаптація та ресоціалізація внутрішньо переміщених осіб.

Таблиця 2.4 – Відсоткове значення результативності до та після проведеної роботи з ВПО

	% до впливу	% осіб, які отримали допомогу	Відсоткове значення отриманого результату, %
Житлові проблеми	61	49	80%
Матеріальні проблеми	85	65	76%
Психологічні проблеми	70	43	61%
Інформаційні проблеми	68	37	54%
Медичні проблеми	25	17	68%
Проблеми з документами	59	39	66%

Початковим етапом роботи з внутрішньо переміщеними особами була консультаційна робота з переселенцями, забезпечення необхідною інформацією щодо їх прав та державних гарантій, передбачених законом, видача листівок і буклетів з детальною інформацією і контактними даними обласних кол-центрів з гуманітарних питань, соціальних служб, служб психологічної та юридичної допомоги, Центру зайнятості населення, Центру надання адміністративних послуг, а також місцями розташування Штабу допомоги внутрішнім переселенцям Хмельницької міської територіальної громади та інших волонтерських організацій, які займаються допомогою ВПО у місті Хмельницький. В результаті проведення цих заходів показник інформаційних проблем знизився на 31% від початкових 68%, тобто 54% досліджуваних отримали допомогу в даному питанні, проте варто зауважити, що подібна робота повинна проводитися на постійній основі, адже, на нашу думку, інформаційний бар'єр, що виникає внаслідок недостатньої, недоступної та невчасної роботи інформаційної системи, створює великий

проділ між особами, які постраждали від воєнних дій, та допомогою, яка має їм надаватися.

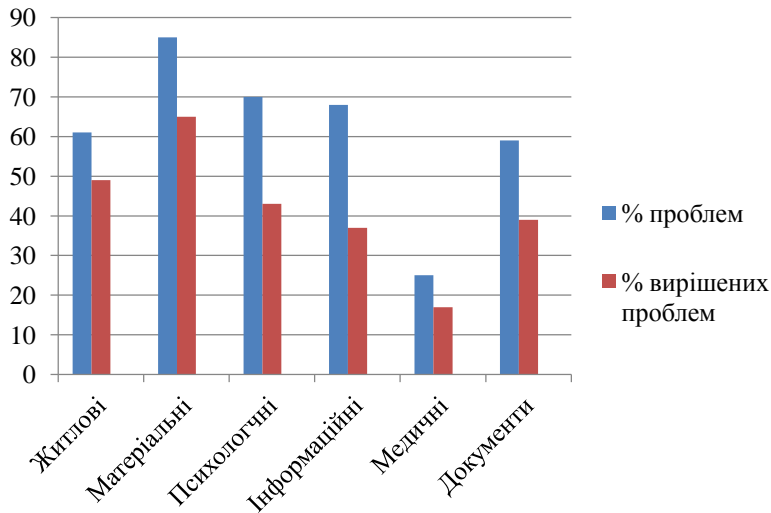

Рисунок 2.5 – Результативність проведеної роботи з ВПО

Наступним етапом була допомога в отриманні статусу внутрішньо переміщеної особи таким особам, а також при потребі відновлення втрачених документів, яка надавалася шляхом направлення до Центрів надання адміністративних послуг та співпраця зі структурним підрозділом з питань соціального захисту населення міста Хмельницький. Таким чином 66% досліджуваних змогли отримати статус ВПО та відновити документи, необхідні для надання їм державної допомоги та захисту, а також подали інформаційне повідомлення на відшкодування втраченого майна.

На основі вирішення попередніх проблем ми мали змогу зосередитись на матеріальних та житлових аспектах допомоги внутрішньо переміщеним особам, скоординувати їх на подання та отримання щомісячної адресної допомоги у підрозділах соціального захисту населення. Також була проведена

співпраця з Центром зайнятості, де внутрішні переселенці могли отримати консультативну допомогу з отримання роботи за наявною спеціальністю, або у місцях, де освіта не обов'язкова. Разом з цим, відповідно до Постанови від 29 квітня 2022 р. №495 «Про деякі заходи з формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб», 80% осіб отримали тимчасове житло строком на 1 рік з можливістю продовження на наступний строк, якщо у їхньому статусі не сталося змін та якщо вони не набули іншого місця проживання, місця в хостелах або, у співпраці з волонтерськими організаціями, змогли знайти тих, хто погодився на деякий час прихистити їх. Крім того, 76% досліджуваних, за підтримки Центру видачі гуманітарної допомоги міста Хмельницький, вдалося отримати речі першої необхідності (одяг, взуття, засоби особистої гігієни, постільну білизну, продукти харчування).

Психологічну допомогу отримали 61% внутрішньо переміщених осіб у Центрі допомоги переселенцям, координаційному центрі та волонтерському об'єднанні «Захист». Допомогу отримали як дорослі, так і діти, психологами були проведені бесіди з внутрішньо переміщеними особами щодо способів подолання стресу, правилам реагування у критичних ситуаціях та інформовано про цілодобові гарячі лінії, куди вони можуть звертатися у разі виникнення питань.

Отримали первинну і вторинну медичну допомогу 68% досліджуваних. Вони мали змогу отримати дистанційну телефонну консультацію терапевта, педіатра та сімейного лікаря, електронний рецепт за програмою «Доступні ліки» та інсулін, та електронні направлення без потреби укладання нової декларації. Вторинна медична допомога полягала в консультуванні, діагностиці, профілактиці та лікуванні хвороб, травм, отруєнь та інших станів, направленні пацієнтів для надання спеціалізованої медичної допомоги.

В результаті проведеної комплексної роботи вдалося покращити соціальний, матеріальний та психологічний стан внутрішньо переміщених

осіб, що показало практичну дієвість та значимість комплексного міждисциплінарного підходу.

2.3. Науково-практичні рекомендації фахівцям соціальних служб у роботі з внутрішньо переміщеними особами

Люди, змушені втекти або залишити свої домівки, особливо в умовах збройного конфлікту, зазвичай піддаються підвищеній уразливості в ряді сфер. Рівень смертності переміщених осіб значно вищий, ніж населення в цілому. Вони також залишаються під високим ризиком фізичного нападу, сексуального насильства та викрадення, і часто позбавлені належного притулку, їжі та медичних послуг.

Переважає більшість внутрішньо переміщених осіб – це жінки та діти, яким особливо загрожує порушення їхніх основних прав. Частіше, ніж біженці, внутрішньо переміщені особи, як правило, залишаються поблизу або потрапляють у пастку зон конфлікту, потрапляють у перехресний вогонь і ризикують бути використаними воюючими сторонами як пішаками, мішенями чи живим щитом.

З самого початку соціальна робота була спрямована на захист і просування прав людини, працюючи проти жорстоких актів дискримінації заради соціальної справедливості. Серед найбільш вразливих осіб і груп у всьому світі є ті, які були переміщені або змушені мігрувати в межах своїх країн. Наростаючі міжнародні кризи в результаті збройних конфліктів, насильства, етнічних боїв, стихійних лих і масових порушень прав людини, Міжнародна федерація соціальних працівників вказує на те, що наразі понад 25 мільйонів переміщених осіб на кожному континенті земної кулі [34].

За словами Ани Редулеску, президента IFSW Europe (Міжнародної федерації соціальних працівників): «...Переміщені особи стикаються з багатьма проблемами для свого добробуту та позбавлені основних прав людини. Щоб допомогти покращити життя та умови внутрішньо переміщених

осіб, необхідно розробити відповідну політику та програми, а також оцінити та адаптувати існуючі моделі. Тому я закликаю до узгодженого втручання для соціальних працівників і навчання. Здається, що уряди та різні організації надають базову підтримку, але в багатьох випадках цього не відбувається. Підтримка, яка потрібна людям, виходить за рамки їжі та одягу. Нам потрібні соціальні працівники, які захищатимуть і сприятимуть правам і гідності всіх людей у доступі до медичних і соціальних послуг, лікування, догляду, возз'єднання сім'ї та багатьох інших послуг підтримки» [54].

Важливим кроком у подоланні проблем ВПО є формування позитивної мотивації до співпраці з соціальними працівниками та до подолання проблем адаптації до нових умов життя, адже спільна діяльність, психологічна готовність до подолання труднощів і відновлення внутрішніх ресурсів дають гарантію на покращення становища кожної внутрішньо переміщеною особи, яка постраждала від воєнних дій.

Зважаючи на розкриті у пункті 2.1. проблеми ВПО, стає зрозуміло, що соціальна робота в мультидисциплінарній команді відіграє найважливішу роль у допомозі та подоланні труднощів, з якими зіштовхуються переселенці, а також координації та переадресації. На основі нормативно-правової бази (див. 1.3.) внутрішньо переміщені особи мають усі права на допомогу з житлом, працевлаштуванням, медичним та гуманітарним забезпеченням, а також на задоволення потреби в психологічній підтримці, що завдячує високій скерованості та єдності міждисциплінарної команди. Комплексний підхід у вирішенні проблем ВПО, інформаційна доступність та відкритість, реактивність, згуртованість міждисциплінарної роботи та координованість у напрямку якнайефективнішого подолання перешкод в соціальному і психологічному спектрі, є необхідними чинниками забезпечення потреб внутрішньо переміщених осіб та формування нової інтегрованої політики та стратегії.

З огляду на вище сказане, а також специфіку такої категорії, як внутрішньо переміщені особи, можна зробити висновки, що робота

мультидисциплінарної команди та комплексності у контексті соціальної роботи, співпраця з іншими сферами, такими як психологія, медицина, юриспруденція і волонтерство, має важливе і чи не найважливіше значення у роботі з цією категорією осіб.

Висновки до розділу

Проведене емпіричне дослідження дало змогу проаналізувати ситуацію внутрішньої міграції в Україні і розглянути соціальні, матеріальні, психологічні та медичні проблеми внутрішньо переміщених осіб, які постраждали внаслідок воєнних дій, а також сприяти покращенню їх становища шляхом надання ряду послуг, включаючи соціальні, посередницькі та консультаційні. З цією метою було розроблено систему заходів, яка включала в себе комплексну співпрацю з дотичними галузями, такими як юриспруденція, психологія, медицина та волонтерство на подолання першочергових труднощів у ВПО. У роботі був застосований комплексний підхід, який сприяв багатосторонньому впливу на наявні проблеми внутрішньо переміщених.

Під час діагностики проблем психологічних наслідків воєнних дій було використано методи спостереження, опитування, анкетування і тестування для виявлення рівня стресу, тривоги і агресивності, що дозволило поглибити розуміння проблем внутрішньо переміщених осіб, особливостей їхнього перебігу в обставинах вимушеної міграції внаслідок воєнного стану. Таким чином ми змогли використати результати цієї діагностики для формування стійкої мотивації до роботи внутрішньо переміщених осіб з соціальними службами, відновлення внутрішніх ресурсів для подолання складних життєвих обставин та розроблення чіткого плану роботи з цією категорією.

За результатами проведеної роботи, метою якої було стабілізувати соціальне, матеріальне та психологічне становище переселенців, спостерігалось чітке покращення у всіх сферах, починаючи від

інформаційного забезпечення і закінчуючи медичними послугами. Таким чином, можна зробити висновок про доведену дієвість комплексного міждисциплінарного підходу та взаємозалежність соціальної роботи та інших галузей життя.

ВИСНОВКИ

Відповідно до Керівних принципів щодо внутрішнього переміщення, внутрішньо переміщені особи – це особи або групи осіб, які були змушені втекти або покинути свої домівки чи місця постійного проживання, зокрема як внаслідок так і з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, ситуацій загального насильства, порушень прав людини або природних чи антропогенних катастроф, і які не перетнули міжнародно визнаний кордон.

З 2014 року Україна зіткнулася зі збройним конфліктом, що призвело до гуманітарної кризи та внутрішнього переміщення значної частини населення. Їхня ситуація досі залишається надзвичайною. Кількість внутрішньо переміщених осіб, яка наразі становить понад 700 000 осіб (або 1,5 млн. за українськими офіційними джерелами), робить Україну країною з найбільшою кількістю ВПО в Європі. Масштабне переміщення людей спричинило серйозні проблеми, починаючи від соціально-економічної інтеграції ВПО в приймаючі громади до їхніх політичних, правових чи психологічних потреб. Це зумовило появу нових проблем та труднощів у державній і, зокрема, соціальній політиці, економіці і різноманітних галузях інфраструктури, проте, водночас, кинуло виклик українській владі, суспільству і міжнародному товариству загалом на реагування і створення нових, ефективніших заходів допомоги внутрішньо переміщеним особам, що постраждали внаслідок бойових дій, технологій подолання проблем цієї нелегкої категорії громадян, та об'єднало зусилля усіх інституцій для спільного вирішення життєвих труднощів внутрішньо переміщених осіб, та громадян своєї країни в цілому.

Відповідно до сформульованої мети та поставлених завдань дослідження вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб, що постраждали від бойових дій, ми можемо зробити такі висновки.

В процесі роботи над магістерською роботою ми аргументували актуальність дослідження та провели теоретичний аналіз наукової літератури, міжнародних актів та статистики поширеності явища внутрішньої міграції, реагування світової спільноти на нього та шляхи мінімізації наслідків внутрішнього переміщення шляхом комплексного реагування усіх сфер життя на наявні проблеми. Дослідили сутність та походження терміну «внутрішньо переміщена особа» та його відмінності з біженцями, складність в диференціюванні та розподілі уваги міжнародних організацій на потреби цих категорій населення.

Приділивши окрему увагу психологічним потребам внутрішньо переміщених осіб, які відігравали ключову роль у формуванні мотивації та готовності до співпраці з соціальними працівниками, нами були використані такі діагностичні методики: Опитувальник бойового стресу Блінова О. А.; Оцінка рівня ситуативної (реактивної) тривожності (Тест Спілбергера-Ханіна); Опитувальник батьків, діти яких мають прояви агресії, розробленого і адаптованого автором дослідження.

В результаті дослідження було виявлено, що числа досліджуваних, найбільша їх кількість має низький рівень стресу (42%), що свідчить про адаптованість до тривалих стресових факторів. 36% показали середній рівень стресу, а 22% – високий.

У дослідженні тривожності серед дорослих, 47% опитаних мають середній рівень тривожності, яка, в порівнянні із рівнем стресу, мала більш виражені ознаки, а отже точніше характеризувала вплив воєнних дій на психологічний стан та загальне самопочуття ВПО. 39% опитаних мали низький рівень тривожності, а 14% – високий.

Аналіз результатів агресивності у дітей виявив у 46% низький рівень агресивності, проте робити припущення щодо природи появи такої поведінки

недоцільно з огляду на вікові особливості та загальний напружений стан. У 36% дітей, батьки яких брали участь в опитуванні, показали середній рівень агресивності, і 18% – високий.

У ході проведення комплексної роботи з подолання проблем внутрішньо переміщених осіб були помітні позитивні зміни у всіх сферах життя переселенців: соціальній, інформаційній, матеріальній, психологічній та медичній. У співпраці зі службами психологічної допомоги підвищена мотивація, завдяки чому вдалося відновити внутрішні ресурси та моральну і психологічну стійкість у цих осіб.

Розроблені рекомендації фахівцям соціальних служб щодо роботи з внутрішньо переміщеними особами, які постраждали від бойових дій, які передбачають ознайомлення фахівців соціальної сфери з підходами та методами вирішення значущих проблем ВПО.

Результативність та доречність проведених заходів довели нам важливість спільної та своєчасної діяльності сфери соціального захисту та інших сфер, що дало шанс на відновлення внутрішньо переміщених осіб та повернення до звичного плину життя.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Балакіреєва О. Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб. *«Вимушені переселенці в Україні: питання термінового та середньострокового реагування»*: Матеріали круглого столу, 9 лип. 2014 р. URL: <https://docplayer.net/52175626-Spektr-problem-vimushenih-pereselenciv-v-ukrayi-ni-shvidka-ocinka-situaciyi-ta-potreb.html> (дата звернення: 15.08.2022).
2. Блінов О. Діагностика бойового стресу за допомогою опитувальника ОБСБ. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. С. 5–18. URL: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2021-64-6-5-18> (дата звернення: 15.08.2022).
3. Бриндіков Ю. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб. *Соціальна робота: виклики сьогодення*: збірник наукових праць за матеріалами X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль. С.14–17.
4. Григоренко І. О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навчальний посібник. Полтава: ПНПУ, 2017.
5. Гудвін-Гілл Г. С. Біженець у міжнародному праві. Оксфорд: Clarendon Press, 1996. 264 с.
6. Гусак Н. Є., Семигіна Т. В., Трухан С. О. Стратегії і виклики соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами. *Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право*. 2014. № 2(22).
7. Дані статистичного щорічника УВКБ ООН – обмін гуманітарними даними. URL: <https://data.humdata.org/dataset/fts-requirements-and-funding-data-for-ukraine> (дата звернення: 15.08.2022).
8. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні за 8 тур. URL: <https://displacement.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/DTM%20Ukrain>

- e Rd%208%20-%2012-24July Recorded IDP 19 Oblasts 2022 Public Raion Ukrainian 2.pdf (дата звернення: 15.08.2022).
9. Керівні принципи УКГВ ООН щодо внутрішнього переміщення. URL: <https://www.internal-displacement.org/sites/default/files/publications/documents/199808-training-OCHA-guiding-principles-Eng2.pdf> (дата звернення: 15.08.2022).
10. Коен Р. «Посилення захисту ВПО: роль ООН». *Джорджтаунський журнал міжнародних відносин*. 2006. С.105.
11. Літяга І. В. Теоретичні основи соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами. *Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних і соціальних наук*: Міжнародна науково-практична конференція, 1–2 лют. 2019 р. Київ, 2019. С. 112.
12. Малярчук Н. Г. Внутрішньо переміщені особи в Україні: гендерний вимір. *Scholarly disputes in philosophy, sociology, political science, and history amidst globalization and digitalization*. 2021. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-181-7-37> (дата звернення 15.08.2022).
13. Міністерство соціальної політики України. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/15904.html> (дата звернення: 15.08.2022).
14. Міхеєва О., Серєда В. Сучасні українські внутрішньо переміщені особи: основні причини, стратегії переселення та проблеми адаптації. 2015.
- 15 Ніфатова О. М. Інституційне забезпечення комплексної системної підтримки соціальної адаптації та реінтеграції учасників ООС (АТО) і ВПО. *Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design. Series: economic sciences*. 2019. Т. 127, № 5. С. 54–61. URL: <https://doi.org/10.30857/2413-0117.2018.5.5> (дата звернення 15.08.2022).
16. Оцінка рівня ситуативної (реактивної) тривожності (Тест Спілбергера-Ханіна). URL: https://www.lnu.edu.ua/life-safety/wp-content/uploads/2019/09/OZDSH_PR-4-2019.pdf (дата звернення: 15.08.2022).

17. Переселення українців до Росії: каральний, насильницький відбір цивільних осіб, які втікають від війни. *Human Rights Watch*. URL: <https://www.hrw.org/news/2022/09/01/forcible-transfer-ukrainians-russia> (дата звернення: 15.08.2022).
18. Про внесення змін до Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи : Постанова Каб. Міністрів України від 19.04.2022 р. № 476. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/476-2022-п#Text> (дата звернення 15.08.2022).
19. «Протокол про захист та допомогу внутрішньо переміщеним особам»: Міжнародна конференція з регіону Великих озер від 30.11.2006 р.
20. Резолюція 428 (V) Генеральної Асамблеї ООН "Статут управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй зі справ біженців" : Резолюція Орг. Об'єдн. Націй від 14.12.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_277#Text (дата звернення 15.08.2022).
21. Резолюція 60/101, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй, "Особи, переміщені внаслідок військових дій у червні 1967 року і подальших військових дій" : Резолюція Орг. Об'єдн. Націй від 08.12.2005 р. № 60/101. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_e84#Text (дата звернення 15.08.2022)
22. Терміновий заклик до України. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-03/Ukraine%20Flash%20Appeal%202022-UK.pdf> (дата звернення: 15.08.2022).
23. Тест А. Ассінгера (оцінювання агресивності у стосунках) : персонал № 6/2007. *Персонал - журнал інтелектуальної еліти*. URL: <http://www.personal.in.ua/article.php?ida=526> (дата звернення: 15.08.2022).
24. Трало Ю. Соціальний захист та пенсійне забезпечення ВПО. *Юридична газета*. 2019. 27 серп. С. 28.
25. Трубавіна І. М. Гібридна війна на сході України в міжциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції: монографія/ ред.:

- В. С. Курило, С. В. Савченко, О. Л. Караман. Старобільськ: ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2018. 240с.
26. Трубавіна І. М., Куратченко І. Є. Методичні рекомендації «Сприяння соціальній роботі в умовах гуманітарної кризи» – Харків:ХНПУ, 2017-28с.
27. Фесенко О. А. Історія формування та органічні складові поняття "внутрішньо переміщені особи". *Адміністративне право і процес*. 2016. № 1 (15). С. 67–73.
28. Фуріна А. І. Внутрішньо переміщені особи: національна модель та міжнародні відносини : Thesis. 2018. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/33777> (дата звернення 15.08.2022).
29. Шкала Тривоги Бека. URL: <http://Шкала-Тривоги-Бека.pdf> (дата звернення: 15.08.2022).
30. 2022 global report on internal displacement. IDMC. URL: <https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2022/> (last access: 15.08.2022).
31. Allehone Mulugeta Abebe. The african union convention on internally displaced persons: its codification background, scope, and enforcement challenges. *Refugee survey quarterly*. 2010. Vol. 29, no. 3. P. 28–57.
32. Cohen R. Masses in flight: the global crisis of internal displacement. Brookings Inst Pr, 2001.
33. Deng FM. *Protecting the Dispossessed : A Challenge for the International Community*. Washington D.C: Brookings Institution; 1993.
34. Displaced persons – international federation of social workers. *International Federation of Social Workers – Global Online conference*. URL: <http://ifsw.org/policies/displaced-persons> (last access: 15.08.2022).
35. Frost N., Robinson M., Anning A. Social workers in multidisciplinary teams: issues and dilemmas for professional practice. *Child family social work*. 2005. Vol.10, no.3. P.187–196. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2005.00370.x> (last access: 15.08.2022).

36. Global trends: Forced displacement in 2016/ UNHCR. 2017. URL: <http://www.unhcr.org/5943e8a34.pdf> (last access: 15.08.2022).
37. Guiding principles on internal displacement, addendum to the report of the representative of the secretary-general, mr Francis M Deng, commission on human rights, fifty-fourth session. *Refugee survey quarterly*. 1999. Vol. 18, no. 1. P. 165–177. URL: <https://doi.org/10.1093/rsq/18.1.165> (last access: 15.08.2022).
38. Herod J., Lymbery M. The social work role in multi-disciplinary teams. *Practice*. 2002. Vol. 14, no. 4. P. 17–27. URL: <https://doi.org/10.1080/09503150208411539> (дата звернення 15.08.2022).
39. Impact of war and forced displacement on children's mental health—multilevel, needs-oriented, and trauma-informed approaches/ D. Bürgin et al. *European child & adolescent psychiatry*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1007/s00787-022-01974-z> (last access: 15.08.2022).
40. Isayeva N. S. Theoretical-legal approach to defining the concept «internally displaced person». *Naukovyy visnyk dnipropeetrovs'kogo derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*. 2019. Vol. 4, no. 4. P. 70–75. URL: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2018-6-70-75> (last access: 15.08.2022).
41. Lai K. Community-based Programme for War-affected Children: the Case of Georgia / K. Lai, B. Toliashvili // *Social Work and Social Policy in Transition*. – 2010. – Vol. 1, Issue 2. – P. 92 – 118.
42. Lester, P., Rauch, P., Loucks, L., Sornborger, J., Ohye, B., & Karnik, N. S. (2017). Posttraumatic Stress Disorder and Military-Connected Families: The Relevance of a Family-Centered Approach. *Focus (American Psychiatric Publishing)*, 15(4), 420–428. <https://doi.org/10.1176/appi.focus.20170027>.
43. Moore W. H., Shellman S. M. Refugee or internally displaced person?. *Comparative political studies*. 2006. Vol. 39, no. 5. P. 599–622. URL: <https://doi.org/10.1177/0010414005276457> (last access: 15.08.2022).
44. Morina N, Akhtar A, Barth J and Schnyder U (2018) Psychiatric Disorders in Refugees and Internally Displaced Persons After Forced Displacement: A Systematic Review. *Front. Psychiatry* 9:433. doi: 10.3389/fpsy.2018.00433.

45. Morris T. UNHCR, IDPs and clusters. *FMR*. 2005. No. 25.
46. Moyseienko K., Poliarina Y. General principles of social security improving for internally displaced persons in the areas of implementation of international oecd/kcp evaluation criteria. *State and regions. series: economics and business*. 2020. No. 3(114). URL: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-3-35> (last access: 15.08.2022).
47. Moyseienko K., Poliarina Y. Internally displaced persons: best practices and definitions of international standards, implementation of council of europe standards. *Problems of systemic approach in the economy*. 2020. No. 6(80). URL: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-6-11> (last access: 15.08.2022).
48. Needs growing for over 8 million internally displaced in ukraine. *International Organization for Migration*. URL: <https://www.iom.int/news/needs-growing-over-8-million-internally-displaced-ukraine> (last access: 15.08.2022).
49. Orchard P. Protecting the internally displaced: rhetoric and reality. 2018
50. Porter M., Haslam N. Predisplacement and postdisplacement factors associated with mental health of refugees and internally displaced persons. *Jama*. 2005. T. 294, № 5. C. 602. URL: <https://doi.org/10.1001/jama.294.5.602> (last access: 15.08.2022).
51. Posttraumatic stress disorder, anxiety and depression symptoms, and psychosocial treatment needs in colombians internally displaced by armed conflict: a mixed-method evaluation. / A. Richards et al. *Psychological trauma: theory, research, practice, and policy*. 2011. Vol. 3, no. 4. P. 384–393. URL: <https://doi.org/10.1037/a0022257> (last access: 15.08.2022).
52. Selye H. Stress without distress. Toronto: McClelland and Stewart, 1974. 171 p.
53. Siriwardhana C., Stewart R. Forced migration and mental health: prolonged internal displacement, return migration and resilience. *International health*. 2012. Vol. 5, no. 1. P. 19–23. URL: <https://doi.org/10.1093/inthealth/ihs014> (last access: 15.08.2022).

54. Social workers behind the front lines providing solutions for internally displaced persons – International Federation of Social Workers. *International Federation of Social Workers – Global Online conference*. URL: <https://www.ifsw.org/social-workers-behind-the-front-lines-providing-solutions-for-internally-displaced-persons/> (last access: 15.08.2022).
55. The united nations guiding principles on internal displacement. *The internally displaced person in international law*. 2020. P. 31–67. URL: <https://doi.org/10.4337/9781788975452.00007> (last access: 15.08.2022).
56. Ukraine: millions of displaced traumatised and urgently need help, say experts. URL: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/05/ukraine-millions-displaced-traumatised-and-urgently-need-help-say-experts>. (last access: 15.08.2022).
57. Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (last access: 15.08.2022).
58. Ukrainian Homecoming: A Study of Refugee Returns from Poland. *NRC*. URL: <https://www.nrc.no/resources/reports/ukrainian-homecoming-a-study-of-refugee-returns-from-poland/> (last access: 15.08.2022).
59. UNESCO. Reporting on migrants and refugees: handbook for journalism educators / ed. by S. Fengler, M. Lengauer, A.-C. Zappe. rich Brost Institute for International Journalism (Germany), 2021. 304 p.
60. Update on forced displacement around ukraine. *Center for Strategic and International Studies* /. URL: <https://www.csis.org/analysis/update-forced-displacement-around-ukraine> (last access: 15.08.2022).
61. Zhvanko L. Refugees and emigrants in europe: retrospective view of the problem (1914 – 2015). *European historical studies*. 2020. No. 15. P. 87–101. URL: <https://doi.org/10.17721/2524-048x.2020.15.7> (last access: 15.08.2022).

ДОДАТКИ
ДОДАТОК А

ОПИТУВАЛЬНИК БОЙОВОГО СТРЕСУ БЛІНОВА О. А.

[адаптований Мельник С. В.]

В бланку відповідей в кожній колонці праворуч від порядкових номерів позначте вибрану вами цифру: 5 – абсолютно вірно; 4 – скоріше, вірно; 3 – частково вірно, частково невірно; 2 – скоріше, невірно; 1 – абсолютно невірно.

Текст опитувальника:

1. Моя діяльність проходила в умовах загрози для життя.
2. У мене немає традицій і ритуалів, яких я люблю дотримуватися.
3. Несподіваність сприяє виникненню непередбачуваної поведінки.
4. Моя діяльність в умовах дефіциту часу приводила інколи до негативних наслідків.
5. Я швидко реагую на різкі звуки, що нагадують травматичні події минулого.
6. Я рідко відчуваю турботу близьких людей.
7. Нестандартний перебіг подій задає багато клопоту.
8. Підвищення мною темпу дій сприяє швидкому розвитку втоми.
9. Я намагаюся уникати спогадів про травматичні події.
10. Для мене не важлива взаємна допомога та підтримка.
11. Я втрачаю самовладання коли бачу невідповідальність посадових осіб.
12. Надлишок інформації ускладнює процес адаптації.
13. Я відчуваю провину за деякі вчинки, що робив раніше.
14. Імпровізація не моя стихія.
15. Згадка про перебування в екстремальних умовах викликає у мене негативні емоції.
16. Виконання декількох справ одночасно підвищує ризик помилок в управлінні.
17. Інколи я відчуваю відчуженість до людей.
18. Для мене не важлива точна оцінка ситуації.

19. Буває, що я втомлююсь від того, що відбувається навколо мене.
20. Я вважаю, що недостатній рівень злагодженості колективу приводить до зайвих проблем.
21. Достатньо невеличкої дрібниці, щоб я почав гніватися.
22. Я не використовую фізичні, дихальні та м'язові практики у боротьбі зі стресом.
23. Я маю проблеми зі сном.
24. Для мене немає різниці між фізичною активністю і періодами відпочинку.

Шкала бойового стресу:

1,0.....2.66.....3.91.....5,0
Низький..... Середній високий

ДОДАТОК Б

**ОЦІНКА РІВНЯ СИТУАТИВНОЇ (РЕАКТИВНОЇ) ТРИВОЖНОСТІ
(ТЕСТ СПЛІБЕРГЕРА-ХАНІНА)**

Цей тест досліджує рівень ситуативної тривожності. Респонденту потрібно в пустій графі відповісти «так» або вписати «+».

	Ні	Напевно, так	Так	Дійсно так
1) Я спокійний				
2) Мені ніщо не загрожує				
3) Я перебуваю в напруженні				
4) Я внутрішньо скутий				
5) Я відчуваю себе вільно				
6) Я засмучений				
7) Мене хвилюють можливі невдачі				
8) Я відчуваю душевний спокій				
9) Я стривожений				
10) Я відчуваю внутрішнє задоволення				
11) Я впевнений в собі				
12) Я нервую				
13) Я не знаходжу собі місця				
14) Я напружений				
15) Я не відчуваю скутості, напруження				
16) Я задоволений				
17) Я стурбований				
18) Я дуже збуджений і мені не по собі				
19) Мені радісно				
20) Мені приємно				
21) Шкала особистої тривожності				

Продовження додатку Б

22) У мене буває піднесений настрій				
23) Я буваю дратівливим				
24) Я легко впадаю в розпач				
25) Я хотів би бути таким же щасливим, як і інші				
26) Я тяжко переживаю неприємності та довго не можу про них забути				
27) Я відчуваю приплив сил і бажання працювати				
28) Я спокійний, урівноважений та зібраний				
29) Мене турбують можливі труднощі				
30) Я дуже переживаю через дрібниці				
31) Я буваю цілком щасливий				
32) Я все приймаю близько до серця				
33) Мені не вистачає впевненості в собі				
34) Я відчуваю себе беззахисним				
35) Я намагаюся уникати критичних ситуацій і труднощів				
36) У мене буває хандра				
37) Я буваю задоволений				
38) Усілякі дрібниці відволікають і хвилюють мене				
39) Буває, що я відчуваю себе невдахою				
40) Я врівноважена людина				
41) Мене охоплює неспокій, коли я думаю про свої справи і турботи				

Кінець додатку Б

При аналізі результатів самооцінки треба мати на увазі, що загальний підсумковий показник по кожній із підшкал може перебувати в діапазоні від 20 до 80 балів. Чим вищим є підсумковий показник, тим вищий рівень тривожності (ситуативної або особистісної).

При загальній інтерпретації показників можна використовувати наступні орієнтовні оцінки тривожності:

до 30 балів – низька;

31–44 бали – помірна (середня);

45 і більше – висока.

Зіставлення результатів за обома підшкалами дає можливість оцінити індивідуальну значимість стресової ситуації для респондента.

ДОДАТОК В

(ШКАЛА ТРИВОГИ А. БЕКА)

Опитувальник для самооцінки рівня тривоги по Беку – це зручний інструмент для того, щоб попередньо визначити ступінь вираженості тривожного розладу. Він застосовується для людей старше 14 років. Опитувальник містить найпоширеніші симптоми тривоги. Уважно вивчіть кожне питання і виберіть той варіант, який турбував вас протягом останнього тижня, включаючи день виконання тесту.

1. Відчуття оніміння або поколювання в тілі:

- A. Зовсім не турбує
- B. Злегка. Чи не занадто мене турбує
- C. Помірно. Це було неприємно, але я можу це перенести
- D. Дуже сильно. Я насилу можу це переносити

2. Відчуття спеки:

- A. Зовсім не турбує
- B. Злегка. Чи не занадто мене турбує
- C. Помірно. Це було неприємно, але я можу це перенести
- D. Дуже сильно. Я насилу можу це переносити

3. Тремтіння в ногах:

- A. Зовсім не турбує
- B. Злегка. Чи не занадто мене турбує
- C. Помірно. Це було неприємно, але я можу це перенести
- D. Дуже сильно. Я насилу можу це переносити

Продовження додатку В

4. Нездатність розслабитися:

- A. Зовсім не турбує
- B. Злегка. Чи не занадто мене турбує
- C. Помірно. Це було неприємно, але я можу це перенести
- D. Дуже сильно. Я насилу можу це переносити

5. Страх, що станеться найгірше:

- A. Зовсім не турбує
- B. Злегка. Чи не занадто мене турбує
- C. Помірно. Це було неприємно, але я можу це перенести
- D. Дуже сильно. Я насилу можу це переносити

6. Запаморочення або відчуття легкості в голові:

- A. Зовсім не турбує
- B. Злегка. Чи не занадто мене турбує
- C. Помірно. Це було неприємно, але я можу це перенести
- D. Дуже сильно. Я насилу можу це переносити

7. Прискорене серцебиття:

- A. Зовсім не турбує
- B. Злегка. Чи не занадто мене турбує
- C. Помірно. Це було неприємно, але я можу це перенести
- D. Дуже сильно. Я насилу можу це переносити

9. Відчуття жаху:

- A. Зовсім не турбує
- B. Злегка. Чи не занадто мене турбує
- C. Помірно. Це було неприємно, але я можу це перенести
- D. Дуже сильно. Я насилу можу це переносити

11. Тремтіння в руках:

- A. Зовсім не турбує
- B. Злегка. Чи не занадто мене турбує
- C. Помірно. Це було неприємно, але я можу це перенести
- D. Дуже сильно. Я насилу можу це переносити

12. Відчуття задухи:

- A. Зовсім не турбує
- B. Злегка. Чи не занадто мене турбує
- C. Помірно. Це було неприємно, але я можу це перенести
- D. Дуже сильно. Я насилу можу це переносити

13. Хисткість ходи:

- A. Зовсім не турбує
- B. Злегка. Чи не занадто мене турбує
- C. Помірно. Це було неприємно, але я можу це перенести
- D. Дуже сильно. Я насилу можу це переносити

14. Страх втрати контролю:

- A. Зовсім не турбує
- B. Злегка. Чи не занадто мене турбує
- C. Помірно. Це було неприємно, але я можу це перенести
- D. Дуже сильно. Я насилу можу це переносити

15. Утрудненість дихання:

- A. Зовсім не турбує
- B. Злегка. Чи не занадто мене турбує
- C. Помірно. Це було неприємно, але я можу це перенести
- D. Дуже сильно. Я насилу можу це переносити

16. Страх смерті:

- A. Зовсім не турбує
- B. Злегка. Чи не занадто мене турбує
- C. Помірно. Це було неприємно, але я можу це перенести
- D. Дуже сильно. Я насилу можу це переносити

Розшифрування результатів:

0–5 норма;

6-8 легкий рівень тривоги;

9-18 середній рівень тривоги;

Більше **19** балів – високий рівень тривоги.

ДОДАТОК Г

ОПИТУВАЛЬНИК БАТЬКІВ АГРЕСИВНИХ ДІТЕЙ

[Розроблений Мельник С.]

У цьому опитувальнику батькам потрібно звернути увагу на поведінку своєї дитини та дати відповідь на кожне запитання у вигляді варіантів: «дуже часто», «часто», «іноді», «рідко», «ніколи», які відповідно мають бали від 5 – «дуже часто» до 1 – «ніколи». Для чіткості результату варто вести спостереження за досліджуваними дорослими і дітьми.

- 1) Ваша дитина потрапляє в неприємності в школі через те, що кидається речами в класі?
- 2) Ваша дитина злопам'ятна, мстива чи прагне помститися?
- 3) Чи можуть прості нагадування, наприклад, класти шкарпетки в корзину, а не на підлогу, викликати агресію чи роздратування?
- 4) Ви бачите, що наслідки не діють і не впливають на поведінку? Що ваша дитина просто не сприймає правила серйозно?
- 5) Ваша дитина образлива, нав'язлива чи легко ображається?
- 6) Ваша дитина образлива, нав'язлива чи легко ображається?
- 7) Чи намагається ваша дитина виправдати свою поведінку відповіддю на нерозумні вимоги?
- 8) Ваша дитина цькує однокласників і свариться з ними, навмисно роблячи те, що їх дратує?
- 9) Чи звинувачує ваша дитина інших у своїх помилках чи поганій поведінці?
- 10) Ваша дитина порушує обмеження, ігноруючи правила або сперечаючись?
- 11) Ваша дитина активно ігнорує або відмовляється виконувати вимоги та правила вдома чи в школі?

Продовження додатку В

- 12) Ваша дитина не хоче або не вміє йти на компроміс, поступатися чи домовлятися з дорослими чи однолітками?
- 13) Чи відчуваєте ви, що ваша дитина навмисно намагається розпалити ваш гнів?
- 14) Чи говорить ваша дитина жорстокі, підлі або ненависні речі, коли засмучена?
- 15) Чи є лайливі слова частиною словникового запасу вашої дитини?
- 16) Ваша дитина надмірно сперечається з дорослими та іншими авторитетними особами?
- 17) Чи показує ваша дитина спалахи гніву та образи?
- 18) Чи потрапляє ваша дитина в неприємності через те, що вона фізично агресивна (тобто штовхає чи б'є інших дітей)?
- 19) Чи влаштовує ваша дитина сильні істерики, коли повертається зі школи чи прогулянки додому, і чи наслідки такої поведінки роблять вашу дитину більш збудженою?

Шкала дитячої агресивності

1,0.....2.50.....3.80.....5,0
 Низький..... Середній високий

ДОДАТОК Д

(ТЕСТ АГРЕСИВНОСТІ А. АССИНГЕРА)

Кожен індивід має певний стиль спілкування, який визначається особливостями нервової системи, вихованням, поглядами життя, обставинами тощо. Людина з правильно підбраною манерою поведінки швидше та ефективніше адаптується до соціуму. Вам будуть запропоновані твердження про вашу поведінку за різних обставин та три варіанти відповідей. Виберіть коректний для себе, особливо не замислюючись. Пам'ятайте, немає хороших чи поганих відповідей.

Текст опитувальника:

1. Чи схильні Ви шукати шляхи до примирення після чергового службового конфлікту?
 - a. Завжди.
 - b. Іноді.
 - c. Ніколи.

2. Як Ви поведетесь в критичній ситуації?
 - a. Стримуєтесь.
 - b. Зберігаєте повний спокій.
 - c. Втрачаєте самовладання.

3. Яким вважають Вас колеги?
 - a. Самовпевненим і заздрисним.
 - b. Доброзичливим.
 - c. Спокійним і незаздрисним.

4. Як Ви відреагуєте, якщо вам запропонують відповідальну посаду?
 - a. Приймете її з деякими побоюваннями.
 - b. Погодитесь без коливань.

Продовження додатку Д

- c. Відмовитесь від неї ради власного спокою.
5. Як Ви будете себе вести, якщо хто-небудь з колег без дозволу візьме з Вашого столу папір?
- a. Посваритесь.
 - b. Примусите повернути.
 - c. Запитайте, чи не потрібне йому ще чого-небудь.
6. Якими словами Ви зустрінете чоловіка (дружину), якщо він (вона) повернувся(лась) з роботи пізніше за звичайне?
- a. «Що тебе так затримало»?
 - b. «Де ти лазиш допізна»?
 - c. «Я вже почав(ла) хвилюватися».
7. Як Ви поведетесь за кермом автомобіля?
- a. Прагнете обігнати машину, яка показала вам хвіст?
 - b. Вам все одно, скільки машин вас обігнало.
 - c. Помчитесь з такою швидкістю, щоб ніхто не наздогнав вас.
8. Якими Ви вважаєте свої погляди на життя?
- a. Збалансованими.
 - b. Легковажними.
 - c. Вкрай жорсткими.
9. Що Ви робите, якщо не все вдається?
- a. Намагаєтесь звалити провину на іншого.
 - b. Залишаєте незакінченим.
 - c. Стаєте надалі обережнішим.

Продовження додатку Д

10. Як Ви відреагуєте на фейлетон про випадки розбещеності серед сучасної молоді?
- a. «Пора вже заборонити їм такі розваги».
 - b. «Треба створити їм можливість організовано і культурно відпочивати».
 - c. «І чого ми стільки з ними возимось?»
11. Що Ви відчуваєте, якщо місце, яке Ви хотіли зайняти, дісталось іншому?
- a. «І навіщо я тільки на це нерви витрачав?»
 - b. «Видно, що його обличчя шефу більш приємніше».
 - c. «Можливо, мені це вдасться іншим разом».
12. Як Ви дивитеся страшний фільм?
- a. Боїтеся.
 - b. Нудьгуєте.
 - c. Одержуєте задоволення.
13. Якщо через дорожню пробку Ви спізнюєтеся на важливу нараду?
- a. Нервуватимете під час засідання.
 - b. Спробуєте викликати поблажливість партнерів.
 - c. Засмутитесь.
14. Як Ви ставитесь до своїх спортивних успіхів?
- a. Обов'язково прагнете виграти.
 - b. Цінуєте задоволення відчути себе знов молодим.
 - c. Дуже гніваєтесь, якщо не везе.
15. Як Ви поступите, якщо Вас погано обслужили в ресторані?
- a. Стерпите, уникаючи скандалу.

Продовження додатку Д

- b. Викличете метрдотеля і зробите йому зауваження.
 - c. Звернетесь зі скаргою до директора ресторану.
16. Як Ви поведетеся, якщо Вашу дитину образили в школі?
- a. Поговорю з вчителем.
 - b. Влаштуєте скандал з батьками «малолітнього злочинця».
 - c. Порадите дитині дати здачу.
17. Як Ви вважаєте, яка Ви людина?
- a. Середня.
 - b. Самовпевнена.
 - c. Пробивна.
18. Що Ви скажете підлеглому, з яким зіткнулися у дверях установи, якщо він почав би вибачатися перед вами?
- a. «Вибачте, це моя провина».
 - b. «Нічого страшного, дурниці».
 - c. «Уважніше треба бути»!
19. Як Ви відреагуєте на статтю в газеті про випадки хуліганства серед молоді?
- a. Коли ж, нарешті, будуть вжиті конкретні заходи?
 - b. Треба ввести тілесні покарання.
 - c. Не можна все валити на молодь, винні і вихователі.
20. Уявіть, що Ви заново народитесь, але вже твариною. Якій тварині ви віддасте перевагу?
- a. Тигру або леопарду.

- b. Домашньому коту.
- c. Ведмедю.

Обробка результатів

Уважно проглянете підкреслені відповіді. Підрахуйте суму номерів відповідей.

45 і більше балів. Ви надмірно агресивні і при цьому нерідко буваєте неврівноваженим і жорстоким по відношенню до інших. Ви сподіваєтесь дістатись до управлінських верхів, розраховуючи на власні методи, добитися успіху, жертвуючи інтересами тих людей, що Вас оточують. Тому вас не дивує неприязнь товаришів по службі, але при щонайменшій нагоді ви стараєтесь їх за це покарати.

36 - 44 бали. Ви помірно агресивні, але цілком успішно йдете по життю, оскільки у вас достатньо здорового честолюбства і самовпевненості.

35 і менше балів. Ви надмірно миролюбиві, що обумовлено недостатньою упевненістю у власних силах і можливостях. Це зовсім не означає, що ви, як «травичка», гнетесь під будь-яким вітерцем. Та все ж таки більше рішучості вам не зашкодить!

Якщо по 7 і більше питанням ви набрали по 3 бала і менш ніж по 7 питанням - по 1 балу, то вибухи вашої агресивності носять швидше руйнівний, ніж конструктивний характер. Ви схильні до непередуманих вчинків і запеклих дискусій. Ви відноситеся до людей зневажливо і своєю поведінкою провокуєте конфліктні ситуації, яких цілком могли б уникнути.

Якщо ж по 7 і більше питанням ви одержали по 1 балу, і менш ніж по 7 питанням - по 3 бали, то ви надмірно замкнуті. Це не означає, що вам не властиві спалахи агресивності, але ви пригнічуєте їх аж надто ретельно.

ДОДАТОК Е

**ФОРМА ОПИТУВАННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ
ЩОДО НАЯВНИХ ПРОБЛЕМ**

[розроблена Мельник С.]

Це опитування призначене для визначення основних першочергових проблем внутрішньо переміщених осіб. Будь ласка, заповніть цю форму, підкреслюючи потрібне, або записавши в пустий рядок «так» чи «ні». За бажанням, уточніть свою відповідь.

ПІБ _____

ПІБ опікуна/особи, що заповнює форму _____

Вік _____

Стать _____

Чи є разом з Вами батьки/діти? _____

Чи отримали Ви статус ВПО у ЦНАПах/службах соціального захисту/гуманітарних пунктах? (необхідне підкреслити або вписати «ні») _____

Чи є у Вас проблеми з пошуком житла? _____

Чи потрібне Вам оформлення/відновлення документів? _____

Чи потрібна Вам правова допомога? _____

Чи знаєте Ви, де розташовані гуманітарні пункти, заклади соціального забезпечення? _____

Чи вважаєте Ви, що потребуєте психологічної допомоги? _____

Чи є у Вас матеріальні проблеми (кошти, одяг, їжа, засоби гігієни)? _____

Чи є у Вас потреба в отриманні ліків/медичної допомоги? Чи є у Вас група інвалідності? _____